

ЛЕОНІД ЧЕРНОВ

Заїк серед ночі

Леонід Чернов

Зойк серед ночі

(Гуморески, фейлетони та нариси)

ЗМІСТ:

ФЕЙЛЕТОН ПРО ЗАКОРДОН	7
СУД НАД ФОКСТРОТОМ	11
«ЛЕБЕДИНЕ ОЗЕРО»	14
ЗОЙК СЕРЕД НОЧІ	17
ВЕЛИКИЙ ЖАРТІВНИК	20
ШЛЯХ ДО СЛАВИ	23
МОКРИЦЯ	26
ХАТНІ ЛІКИ	28
ГЕНІАЛЬНИЙ ХЛОПЕЦЬ	31
П'ЯТЬ РОКІВ	35
НЕ БУДЬ ВАРВАРОМ	37
УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ В ПАНТОФЛЯХ	39
ЛИСТ ДО Т.Г. ШЕВЧЕНКА	44
ДРУГИЙ ЛИСТ ДО Т.Г. ШЕВЧЕНКА	48
ЗУСТРІЧІ З ЧИТАЧАМИ	57
ШКІДНИКИ	73
«Оргвисновки»	76

Вічна пісня

I.

Близько другої години ночі, коли в повітрі вже висів бучний гомін голосів, а господар квартири за допомогою величезних ножиць намагався обстригти вуса власному котові, в кімнаті нечутно рипнули двері.

Коло дверей зупинився незнайомий огрядний чоловік у шубі, без шапки. На носі одного з його елегантських черевиків затишно вместилися незаймана сардинка, в лівій руці він тримав накрохмалений комірець, краватку й нову калошу.

Новоприбулий обвів присутніх тьмяними, застиглими в смуткові очима і, побачивши, як страховий агент Пухир намагається стати на голову, з полегшенням промовив сам до себе:

– Оце ж, напевне, і є «Березіль»...

– Помиляєтесь! – задиркувато перебив його господар. – Це приватне помешкання.

– Все одно, – безнадійно махнув рукою чоловік у шубі. – Драс-с-с...

Непевними кроками він підійшов до круглого столу, де сиділи гості, і почав вітатись: потиснув руку пухкій дамі, а старому сухенькому бухгалтерові уклінно поцілував пожовклу руку; потім помалу рушив далі, по черзі потискуючи й цілуючи руки.

Привітавшись зо всіма, він, не зупиняючись, вдруге почав свій круговорот навколо столу, потискуючи руки. Ще раз обійшов гостей – і почав третій круг.

– Досить! – крикнув усохлий бухгалтер. – Ви мені вже втретє цілуєте руку.

– Ну і чорт з вами, – байдуже сказав новий гість, гепнувшись в крісло. – Як с-с-с-ся маєте?

– Дякуємо! – закричали гості. – Зустрічаємо от Новий рік. А ви?

– Я, влас-с-сне, вже, – скорботно похнюпив голову незнайомий. – Тільки не дал-ли вони мені гов-вор-рйти. Не дали! Вигнали... – Він гірко хлипнув. – І це називається – воля роб-бо... – він ударив себе в груди так, що задзвеніли численні коштовні брелоки, – робочого слова! Ах, ти ж, бож-же ж мій! Дозвольте хоч тут... Дозвольте висловитись...

Він тяжко підвівся, змахнув рукавом додолу тарілку, уважно подивився їй вслід, з докором похитав головою, махнув рукою («чорт з нею») і почав.

II.

– Новий рік... Гм, да... Новий рік... – Він гірко посміхнувся. – Які страшні, дикі забо-бо-бони! Чому саме сьогодні, і чому саме новий? Га? А вчора ж що? Старий? О, бож-же ж мій! І це називається – культурні люди! А втім, вибачте. Отого ідіота з напіводрізаною бородою й маленькими безглуздими очима навіть коняка не визнає за культурну людину. Тавро кретинізму яскраво лежить на його обличчі. Що? То хазяїн? Здрас-с, хазяїн. Дуже приємно. Зніми мені, любчику, калоші. Не хочеш? От маєш двадцять копійок. Не хочеш? Ну, чорт з тобою.

Да-а... Так про що пак я? Ага, новий рік. Забобони... Прикро! Дуже-же прикро! Ну, чорт з вами. Вас не переробиш. Хай буде так. «З Новим роком, з новим щастям»... Хай... Так будьте ж ви хоч послідовні, майте ви мужж... пужж... нужж... тьфу! – мужність довести до кінця своє... гм! безглуздя... Прошу не смикати мене за рукав. Новий рік, нове щастя – значить, все мусить бути нове, все! Да-с! Все чисто нове – і край!

От ви, наприклад, громадянко... Ви не ховайтесь за фікус. Що? Жінка хазяїна? Плювать! От ви, жінко хазяїна, маєте старе обличчя, старанно замазане білилом і пудрою. До біса ж старе обличчя! Треба нове. Нове – і... і чорт з вами. Га? Чи не правду я кажу? Втекла? Прошу не хвицати мене ногою.

Або ж ви... як вас там? Касир? Так от, товаришу касире, ви напевне старого року наробили силу розтрат... Ви не вилуплюйте очей. Звідки я знаю? Не ваше собаче діло. Знаю – та й край. Так от – пошліть ви к чортам собачим ваші старі розтрати. Нового року все нове. Треба, значить, робити нові розтрати. Куди ви? Зараз уже пізно. Встигнете завтра. Побіг? Навдивовижу нетерплячий громадянинчик... Жаль мені його, Налийте мені, я хочу випити за нього, Упокой, господи, його душу...

А ви чого на мене дивитесь? Ви хто такий? Письменник Чулий? Знаю... чув: три книжки. Так то старі книжки! Нового року треба нові. Беріть олівець і пишть нову книжку. Пишть мені зараз же! Не хочете? А коли я калошою по пиці? Теж не хочете? Ну, чорт з вами. –

Він безнадійно махнув рукою. – Однаково нічого путнього не напишете. Про вас ваші товариші-письменники так і кажуть: «І чого, – кажуть, – оця ще нездара преться в літературу? Паскудна, – кажуть, – напівдохла курка, і та краще оповідання надряпає. А не друкувати – незручно, тому – персона». Тікаєте? Посидьте ще, поговоримо. Не хочете? Ваше діло... Щасливий народ ці письменники: стало скучно – написав книжку і почитав...

А це хто? А-а, Григорванч! Здрас-с... Вибачте, не помітив. З Новим роком, з новим щастям! Це ж хто коло вас? Жінка ваша? Соромно, Григорванчу. Соромно. Я червонію за вас. Чому? Та як же: новий рік, нове щастя, нове здоров'я, а ви й досі панькаєтесь з цією старою шкапою. Нову треба! Нов-ву!! Дайте їй три карбованці – і хай забирається, доки ціла. Що? Може, нема грошей? Так я можу позичити. Ось маєте. Беріть, беріть, завтра віддасте. Я процентів не вимагатиму, як отой-о здирщик, що вмовстився там, у куточку з молоденькою дівчинкою. Новий рік – нові аліменти, пр-р-равильно! Грошей вистачить і на нові, і на старі. Я чув про нього. Думаєте, він справді – просте товариство «Кунст і Альберс»¹? Чорта з два! Лихвар. Дає у борг гроші й дере сто процентів... З Новим роком, громадянине глитай, або павук! З новими процентами! Куди ж ви поспішаєте? Пішов? Ну і нехай...

Тяж-жко мені, громадяне. Новий рік, а немає в нас справжньої новини... От, наприклад, сидить молода гарненька дамочка, а поруч – якесь старе лисе опудало, напевне, чоловік. Ясно, як шоколад: «брак по роцоту». Вдома – велика родина, злидні – взяла та й продалась старому розпутникові. А надворі ж новий рік! Ох, боже ж мій! Кинь його, канашко²? Візьми собі нового, молодого мужа. От я, наприклад... подобаюсь тобі? Ну, йди до мене. Іди до дяді на ручки, дитинко. Я тобі аліментики платитиму. Не віриш? От маєш завдаток, п'ять карбованців. Що? Я п'яний? Брешете. Я все розумію, все бачу.

От чому тут, наприклад, на столі така стара скатертина... з діркою? Треба нову... Допоможіть мені здерти її зі столу. Р-раз!! Тепер буде нова. Не тягніть мене за плечі. Не плач, хазяїн. За тобою, брат, інші заплачуть. За тобою вже давно тюрма плаче. Пусти мої

¹ «Кунст і Альберс» – товариство, яке відкрили німці з Гамбурга Густав Кунст і Густав Альберс на Далекому Сході Російської імперії і яке проіснувало до 1930-х років.

² Канашка – фамільярне позначення жінки, яке виражає схвальну оцінку й захоплення її пікантною зовнішністю.

руки! Я хочу промовляти. Дайте висловитись. Дозвольте сказати пару теплих слів... Що? Нікого вже нема? Всі повтікали? А мені наплювать!

Фе, хазяїн, які в тебе гнилі старі зуби! Треба нові. От зараз ми це зробимо... Бац!! Ну, що? Ще один зуб лишився? Можна ще раз. Бац!! Тепер хочеш не хочеш, а треба вставляти нові. Не дякуй. Нема за що. Що? Міліціонер? Який міліціонер?

А-а, здрас-с-с, товаришу міліціонере. Станьте в сторонку, я тут промовляю. Що? До району? Старий прийомчик. Старий.. Соромно, товаришу міліціонере. І ви туди ж. Новий рік – щось нове треба придумати. О-о, горе-горе... Нові люди завжди страждали за правду.

(«Червоний перець», № 1, 1928).

Фейлетон про закордон

Я ніколи не був у Західній Європі. Зате я маю багато друзів і знайомих, яким пощастило цього літа побувати за західним кордоном. Я – людина допитлива. Прочувши про повернення моїх приятелів, я негайно побіг до них:

– Розповідайте, товариші.

І мені розповідали...

1

– Так ви були в Німеччині?

– Був, був!

– Ну, як же там, розповідайте мерщій.

– Так як вам сказати? Надзвичайно.

– А Берлін як?

– О, Берлін! Такі, знаєте, вулиці... На вулицях – цілі юрби берлінців і берлінок. Просто диво.

– Ну, й що ж вони?

– Та нічого... Ходять. А є й такі, що їздять.

– На Унтер-ден-Лінден³ були?

– Був, як же. Чудово. Надзвичайно весело. Тільки жаль, що цей театр був якраз закритий. Не пускають туди.

– А по театрах взагалі бували?

– Ні, не бував. Ніколи було, треба було вивчати, як розкладається буржуазія. Це не так легко, як ви думаєте. Весь вільний час на це витратив.

– А що вас найбільше вразило в Берліні?

– Найбільше? Чекайте... Ага! Уявіть собі, що всі там говорять німецькою мовою. Йому десять років, а він так по-німецькому й чеше. Далеко нашій Україні.

– Ну, а робітники як?

– Теж, уявіть собі, по-німецькому.

– Ні, я не про те. Я про стан робітництва.

– Стан... Стан нічого собі. Класова свідомість процвітає.

– Ну, а жіноцтво?

³ Унтер-ден-Лінден – один із найголовніших і найвідоміших бульварів Берліна.

– Та як вам сказати? Є й погані, а зустрічаються такі, що – ех! Далеко нашій Укр...

Я встав і подумав: «Цьому йолопові просто бракує спостережливості. З нього обценьками слова не витягнеш».

Попрощався й побіг до другого.

2

– Мишо, розкажи мені про Німеччину.

– О-о, Німеччина!! Стільки цікавого, стільки нового.

– Ну, що ж там цікавого? Говори, говори.

– О-о, культура! В кожному німці стільки культури, що її вистачило б на цілу нашу округу. Комірці, наприклад. Захожу до крамниці. «Покажіть комірць». – «Будь ласка, півтори марки десяток». – «Півтори марки? Не мож-же бути! Дайте чотири десятки. Краватку маєте?» – «Будь ласка, п'ятдесят пфенігів штука». – «П'ятдесят пфенігів?! Та не мож-же бути! Загорніть два десятки. Зубний порошок – скільки? Сім пфенігів? Та не мож-же бути! Тридцять коробок. Пів сотні зубних щіточок».

– Чекай, Мишо. Навіщо тобі пів сотні? Крамничку гадаєш відкрити, чи що?

– Та боже ж мій! Як же не взяти пів сотні, коли щіточка – десять пфенігів! Бритва – марка. Десять штук! Ваза для квітів – марка. Два десятки! Заводні аеропланчики – півтори марки. Такі чудові метелики для краватки – по три пфеніги. Хазяїн загортає тобі велосипедний ліхтар, а в нього такі очі, що здається, коли купиш ще пару бляшаних ящірок, він отдасть тобі власну жінку, відшукає й обставить затишну квартирку, платитиме тобі щомісячну пенсію, а сам безплатно служитиме в тебе за лакея, день і ніч чергуючи біля твоїх дверей. Це тобі не Хацеєрка⁴. Купую я одного разу пів десятка чемоданів...

– Мишо, я власне хотів про побут різних шарів суспільства ...

– Побут? Будь ласка: новенький шевйотовий⁵ костюмчик в Берліні коштує...

– Знаю, знаю. Дуже дешево. Пів сотні?

⁴ Хацеєрка – розмовна назва Харківського центрального робітничого кооперативу.

⁵ Шевйот – дорогий сорт м'якої, легкої, трохи ворсистої шерстяної або напівшерстяної тканини.

– Що пів сотні?

– Я питаю: пів сотні костюмчиків купив чи більше?

– Ну, ти вже скажеш таке. Пів десятка тільки й купив.

– Е, шкода. От тут ти вже, брат, дав маху. Колісної мазі ти, напевне, теж не купив? От бачиш. І пугачів не купив? І про грамофон забув? І про цепенін не згадав? Ех ти, тюхтій! Хоч би пів вагона мазі догадався для чобіт привезти.

– Та на чорта мені пів вагона?

– Ну, як же: дешево, майже дурно.

– Це правда: я не подумав. Так митниця, розумієш ти, не пропускає, і половини не пощастило привезти.

– Ах, митниця – а?..

Любі, милі моєму серцеві митники! Якщо ці рядки колись випадково дійдуть до вас, – знайте, що ніколи ще жодне серце не переповнювалось до вас такою теплою вдячністю, як моє.

3

– Здрастуйте, Віро. Що таке? Вчора тільки повернулися з Берліна? Так розкажіть ж, господи!

– Ах, Льоню! Ах, якби ви знали! Ах-ах-ах!

– Ну, що ж там найцікавішого?

– О-о, ціла купа! Уявіть собі: Берлін повернувся до довгих рукавів.

– Що таке?

– Так-так! А двобортні манто застібаються тепер тільки з одного боку. Ранкові манто мають один тип: кокетка, під якою вшиті внутрішні складки і яка переходить в рукави реглан. Або звичайне манто з єдиною бантовою складкою ззаду. Вона починається біля хлястика і доходить до низу. Це такий жах!

– Це справді щось неймовірне.

– Ну, ще б пак! Манто осіннього сезону щільно охоплює фігуру.

– Та не може бути!

– Слово чести. Тільки на місці бюста припускається деяка гнучкість лінії. Це поширення біля бюста дуже характерне і для звичайних манто, і для таких, у яких спина вільна над стягнутими стегнами...

– А-я-яй! Як же ви це пережили?

– Це ще дурниці. А от чи чули ви про сукні з шерсти, екрю⁶, сіра гестка⁷? Блузка з напуском, оздоблена легкою вишивкою демісек. Рукави від ліктя шифонові. Спідничка деляроз по стегнах зубцями, і від зубців хвилястий низ, тюнік і вставка: квадрати біля талії...

4

Тепер і мені не страшно їхати до Берліна: від своїх друзів я дістав найдокладніші відомості про закордонне життя.

Голими руками мене тепер не візьмеш: по-перше, я прекрасно знаю, що в Берліні говорять німецькою мовою; знаю, що живуть там берлінці й берлінки; що швейотовий костюм коштує п'ятдесят марок і що блузки носять з напуском, спіднички деляроз із зубцями на стегнах.

Ах, як приємно бути сином молодої, відродженої, допитливої нації, людиною з широченним європейським кругозором!

(«Червоний перець», № 21-22, 1928).

⁶ Екрю – блідо-сіро-жовтий або світло-сіро-жовто-коричневий колір, колір невідбіленого шовку або льону.

⁷ Гестка (*діал.*) – кокетка; верхня відрізна частина сукні чи блузки, до якої на висоті грудей пришивається нижня частина одягу.

Суд над фокстротом

Недавно оце зацікавлені харків'яни читали такий анонс: «В Театрі імені Шевченка відбудеться суд над фокстротом з демонструванням танків».

Ідемо ми з Мишею додому Катеринославською вулицею. А Миша мене – смик за рукав.

– Дивись, – говорить Миша, – ондечки буржуазна Європа розлагається. Фокстротиками займається, робочий елемент засудити її хоче. А як ми з тобою ні більш, ні менш, як той самий робочий елемент, то не завадить і нам піднести свій голос проти «розлагающейся» Європи.

Заходимо. Публіки – сила-силенна. Кожен, значить, палає бажанням заплямувати буржуазну розпусту.

Виходить голова суду, члени – все, як помагається.

– Що, – каже, – раніше робитимемо, товариші? Чи будемо судити, чи спочатку проглянемо чарльстони?

Як загуде аудиторія:

– Чарльстона давай. Покажи спочатку «розложеніє». Треба ж знати, що маємо судити.

Вийшла перша пара. Треба сказати по-правді: не бачив я ще таких гарних дівчат, хіба що на плакатах ТеЖе⁸.

Затанцювали.

– Ну, й каналії чортові оті буржуї, – шепочу я до Миші. – Недурно їх так «криють» по всіх усюдах. Не танок, а форма розпуста. І де вони, чорти, навчились отак «розлагатись»?

– Оце вам, – каже голова, – чарльстон. Бачили?

– Бачили.

– Ну і що ж?

– Не розкусили. Не розкуштували. Ще раз хай затанцюють.

Затанцювали ще раз.

⁸ ТеЖе – трест «Жиркость» (згодом Трест жирової промисловости), який об'єднував миловарні й парфумерно-косметичні підприємства.

– Тепер зрозуміли? – питає голова. – Можна переходити до слідуєчого танку?

– Я про-те-сту-ю, – гукає Миша з гальорки. Я не розібрав, під яку статтю підвести отой рух, де він її тримає за талію. Бо там уже не талія.

– Прошу повторити...

– Біс! Біс! – реве публіка.

Затанцювали ще. Чарльстон зрозуміли. Почали фокстрот.

Виклика́ли на біс разів п'ять, аж поки Миша не зняв кашкета, тер піт, що струмочками стікав по його обличчі, і гукнув:

– Годі. Досить. Більше не можу. Не витримаю. Занадто вже вони одверто «розлагаються». Далі.

Затанцювали шимі⁹. Затанцювали танго.

– Товариші, – гукає голова суду, – переходимо тепер до суду.

– Рано ще, – реве аудиторія. Ворога треба вивчити як слід. Хай повторять шимі.

Дивлюсь, а Миша вже піджака скидає. Важко йому, бідному, буржуазне «розложеніє» вивчати. Аж упрів. Долоні аж червоні від оплесків.

Не вам кажучи, вивчали ми теє «розложеніє» аж доти, доки голова суду як вихопить годинника, як зареве:

– Товариші й громадяне-е-е. Вже дві години ночі. Досить уже танцювати. Годі. Будемо вже судити. Починаємо допит свідків.

А публіка як гукне:

– Та на якого біса оті свідки? І так усе ясне як день – «сплошная розпуста». Засудити – та й додому спати.

– Хто проти?

Ніхто.

Засудили.

Так ми з Мишею оддали частинку і своїх сил на спільну боротьбу з буржуазною розпустою.

(«Культробітник», № 9, 1928).

⁹ Шимі – бальний танець, різновид фокстроту.

«Лебедине озеро»

Я ніколи в житті не писав рецензій.

Рецензенти завжди здавалися мені звичайнісінькими ледарями, що їхні твори зайвим тягарем лягають на бюджети наших редакцій.

Я часто бачу цих заклопотаних людей у величезних чорних окулярах. Я з тайною пошаною спостерігаю, як з редакційною контрамаркою в кишені вони з олімпійським виглядом возсідають у другому ряду, пильно вдивляються в сцену, сумно зітхають, з прикрістю похитують головами і списують дрібними рядками три чверти свого блокнота.

І коли другого дня я читаю в газеті: «Непоганий тип принца дав Кучерявий... », «Гаценко була цілком на своїм місці... », – мені хочеться по-товариському запитати цих людей у чорних окулярах:

– Друзі мої! Чому ви не візьметесь до якоїсь корисної роботи? Може, з вас вийшли б непогані трамвайні контролери, скромні діловоди, масники вагонів, чесні касири, гарні банщики? Було б добре і вам, і читачам, і артистам.

Ех, «мальчікі»! Не вмієте ви писати рецензій. Не вмієте...

Якраз у той захоплюючий момент, коли принц остаточно закохується в королеву лебедів, від могутнього позіху мого друга Невгомонного заворушилися рештки волосся на лисинах найближчих балетоманів.

– Тобі скучно, Невгомонний? – ласкаво запитав я.

– Навпаки. Я захоплений, – відповів він, витираючи сльози після позіху. – Тільки я, одверто кажучи, не розумію, що діється на сцені.

– Так я тобі розповідатиму. Отой-о принц – бачиш? – він закохався в красуню Одетту. Він невимовно страждає.

– Чекай. Чому неодмінно принц? Чому на одинадцятому році революції мені показують принців? Ми на шляху до соціалізму, у нас ЦРК, сільбуди, Комуністична академія¹⁰, житлокоопи, а мене

¹⁰ ЦРК – Центральний робітничий кооператив. Сільбуд – сільський будинок, сільський клуб. Комуністична академія – вищий навчальний заклад і водночас науково-дослідний заклад в СРСР; діяла у 1918-1936 роках, потім приєднана до Академії наук.

примушують дивитись, як страждав від кохання якийсь ідіотський дегенеративний принц.

– Ах, Невгомонний! Ти не розумієш. Це ж академічний балет.

– Ага... Ну, далі.

– Лихий чарівник перевертає Одетту на лебединю.

– Не вірисься. Найвідсталіший учень І групи скаже, що людина є людина і на лебедя її перевернути абсолютно немож... Що? Академічний балет? Ну, раз академічний, нічого не вдієш.

– Так от – він страждає. Він говорить їй, що кохає її.

– Одно запитання. Як ти гадаєш, що сказала б моя улюблена, коли б я прийшов до неї, скинув піджак і мовчки почав би підкидати власні ноги вище власної голови? Вона викликала б швидку допомогу і...

– Умовність, Невгомонний. От він каже їй, що без неї йому важко жити на світі.

– Хм... От я, наприклад, не можу дня прожити без свого друга Карапетяна. Але коли б, бажаючи йому сказати про це, я зайшов би до нього в редакцію, вхопив би його й до нестями почав крутити на власній спині, він скромно, але рішуче одмовився б від моєї дружби. Правда? Ах, академічний? Тоді мовчу.

– Дивись, принц помирає.

– Дивно тільки, що, помираючи, він виробляє ногами такі одчайдушні «кренделі» й стрибає, як молодий цапок.

– Мовчи, Невгомонний. Перед смертю він благає в неї авансом єдиний поцілунок.

– Він прохає авансу? Завтра піду до нашого редактора, мовчки скину калоші й почну так, як отой принц, дзигною крутитись по кімнаті, одкидаючи від себе руки з такою енергією, наче вони взагалі заважають мені жити. Цікаво, скільки потиличників авансу одержу я від редактора? Ходім звідси, любий. Не можу я. Гірко мені. Он дві балерини в польських костюмах танцюють перед принцом. Товщина їхніх ніг зробила б честь ніжкам найкращого більярду. Тепер перед принцом друга пара. Третя. Четверта. П'ята. Нещасний принц! Бідний артист! Йому в цей час нічого робити, і він посміхається безглуздо дерев'яною посмішкою і думає про те, що прачка знову сьогодні не принесла носових хусток, а надворі мороз... Боже мій, скільки дівчат на сцені! Скільки ніжок, ручок, грудей, спин! Це що? Лебеді? Не вірисься. Половина тих лебедів на той рік вийде заміж, буде прекрасно «штопать носки» для чоловіків і гойдати крикливих

ляльок... Скучно мені тут. Не маю я співчуття до отих принцових любовних страждань.

– Але публіка...

– Подивись на публіку. Он у ложі сидить Остап Вишня. Він старанно удає, що страшенно захоплений дією, а насправді розповідає новий анекдот відповідальному редакторові. Той корчиться від здушеного реготу. Он сидить поет Яновський поруч із художником Падалкою. Яновський обстоює широкі стегна, Падалка – вузькі. Серйозною принциповою суперечкою зацікавлені всі найближчі сусіди. Вони розділяються на два табори: один табір підтримує поета, другий – художника. Гарна кароока дівчина старанно лічить амурів над сценою; її попутник в цей час намагається прочитати навпаки «Лебедине озеро». Слухай: «Орезо енидебел», – тихо шепоче він.

А там у куточку сидить і тихо ревнує лисий чоловік: його дружина кокетує з молодим сусідою. А після кожного танку всі одриваються від приємних розваг, роблять захоплені обличчя й несамовито ляскають у долоні, квапливо пригадуючи балетні терміни: «Ах, який блискучий пірует! Які чисті па! Яка чудова пачка!»

Бо кожному соромно, скажуть: «Кретин, не розуміє балету». От вони й ляскають. Ходім звідси, друже. Там — позика індустріалізації¹¹, Дніпрельстан, кооперація плюс електрифікація, а тут мене хочуть зворушити любовними стражданнями кретиноподібного принца. Не можу я. Ходім... Ей, товаришу-вішальщику! Візьміть номерок. Чи, може, він не розуміє слів? Може, цю фразу йому треба протанцювати?

(«Червоний перець», № 5, 1928).

¹¹ Позика індустріалізації – одна з державних внутрішніх позик, які були важливим інструментом фінансово-економічної політики держави, додаткове фінансове джерело проведення масштабних перетворень радянської економіки у 1920-х роках.

Зойк серед ночі

1

Артист нервово метушився по своїй кімнаті, буркотів під ніс якісь незрозумілі слова, раз у раз зазираючи в розкриту книгу.

Артист студіював роль.

– О, я їм завтра покажу! Я покличу на допомогу весь свій хист, весь свій талант, щоб довести людям, якою досконалою, організованою повинна бути справжня людина майбутнього. Замість осточортілих декорацій, ми збудуємо конструкції, що зображають майбутню світлу республіку праці. Ми зворушимо цілий театр!!!

Виходячи з театру після скінчення вистави, він почув таку розмову:

– Здорово все ж таки ламався цей самий актор... Занятно... До цирку ходити не треба. Жаль тільки, що ніхто не співав куплетів. Не люблю я чогось п'єс без куплетів. Скучно. Завтра піду до кабаре «Три підв'язки» куплетиста слухать...

Так говорила публіка.

Дошвендявши додому, артист упав на ліжко і довго плакав великими сльозами ображеної дитини.

2

Скуйовдивши волосся, закінчував композитор новий твір.

– О, ви, созвучності й дисонанси! О, шуми, верещання, ревіння, скрегіт, свист і шипіння фабрик і заводів! Ось справжня музика відроджуваної країни!

– Гм... Паршиво грає цей патлатий. Зуботичить по клавішах, виє. Позіхати охота. Ні тобі чарльстона не заграє, ні «Кирпичики»¹² тобі, ніякого вдовольтвія.

Так говорила публіка.

Композитор заскреготів зубами так, що передній зуб хруснув, зламався й випав.

3

Поет закінчив поему й, потираючи руки, сяючи, як мідний таз на сонці, бігав по кімнатці.

– Всю свою майстерність, всю кров, всі нерви я віддав цій поемі. О, що це буде за поема!! Розпеченим залізом випалює вона і болячки минулого й просто-таки тягне людей до самоорганізації, вчить підкоряти темні почуття єдиному розумовому центрові.

Так думав поет.

«З точки зору паліативної конгломерації люмпен-пролетаріату і фіктивної кваліфікації антифемінізму, вищецитована поема не реабілітує мобілізацію асенізації, але систематизує ідіотизацію критикації...»

Щось у цім роді писали критики. Поет заплакав, махнув рукою й пішов у репортери.

4

Художник відправляв на виставку нову картину.

– От! Хай дивляться й радіють. Хай в цій картині люди побачать, яким повинне бути наше життя й яким воно буде. Чудесна гармонійність ліній, фарб і форм, найвища економія засобів, сполучення художньої вартости з утилітарністю – ось малярство майбутнього!

Так думав художник.

¹² «Кирпичики» – знаменитий російський міський романс початку ХХ століття, одна з найвідоміших «дворових» пісень.

– Ці художники – перші безобразники в світі. Хіба в коня буває дев'ять передніх ніг? І потім – чому це у нього вантажник по веселці ходить? Не вірю!

– А ви підійдіть-но сюди, Іване Йвановичу. Гляньте-но ось на цей-о сюжетець. Таку бабьонку голячки одпечатав, що подивитись любо! Пальчики оближеш! Оце художник, оце я розумію! А груди, груди, хі-хі! Це вам не вантажник на веселці.

– Взагалі я вам скажу, коли хочете, що молодь сучасна нікуди не годиться. Далеко їй до наших вельмишановних, високоповажних, трам-там-тарарам...

Художник плюнув і, загарчавши, втік.

Вам, плісняві касти гнилого міщанства, з щирою ненавистю присвячую ці рядки.

(«Культура і побут», 30 березня (№ 13), 1928).

Великий жартівник

Мені розповідали одного разу – було це на зорі радіомовлення, – як одна радіостанція транслувала якусь оперу.

Прогриміли останні акорди, і радіослухачі почули:

– Альо-альо, товариші! Трансляцію закінчено. На добраніч. Заземлюйте свої антени.

Радіослухачі вже хотіли виключити свої гучномовці, коли раптом по всіх кутках Радянського Союзу тисячі гучномовців одчайдушно заверещали жіночим голосом:

– Ай, пустіть мою руку! Що це справді за нахабство?

Скандал був не дуже великий, зате привселюдний.

Великий жартівник – мікрофон помстився за те, що його забули вчасно виключити, і по цілій країні радянській передав законний протест дикторки, яку не в міру палкий радіотехнік чи, може, диктор вхопив за руку вище дозволеного місця.

То розповідали мені.

Тепер розповім я.

У нижченаведеному немає жодного слова вигадки.

1

Композитор Синиця, сидячи біля свого приймача, трохи не впав непритомний, коли почув по радіо:

– Альо! Прослухайте тепер твір сучасного композитора Синиці, що помер 1920 року.

Чи треба говорити, що Синиця і зараз живий-здоровий і помирати не збирається.

2

Піаніст сидить у мікрофонній залі біля рояля.

– Альо! – гукає в мікрофон музкерівник. – Піаніст Пактовський виконає вальс на чотири руки.

Піаніста охоплює жах. До цього часу і він, і його мама думали, що в піаніста тільки дві руки. Звідки взялися в нього ще дві – невідомо.

3

– Слухайте, товариші, перерву на п'ятнадцять хвилин.

– Цікава штука ця перерва, – бурмотить біля свого приймача селянин з Конотопщини. – Тільки як же її слухати, оту перерву, коли як єсть ні чорта не чути?

4

Товариші слухачі слухають пояснення до опери «Фауст», і чують вони таке:

– Фауст кинувся на Маргариту, а вона не суперечить.

Жаль, що вона не суперечить. Доведеться спустити завісу і пояснити Маргариті, що не можна ж так поводити себе на очах у численної публіки столичного оперового театру.

Або ще так:

– Кармен умирає і падає непритомна.

Чудійка ця Кармен! Порядку не знає. Забула, що спершу треба впасти непритомною, а потім уже вмирати, а не навпаки.

5

– Альо! Тепер музичний ансамбль проспівав дві пісні.

Добре, що музичний ансамбль не послухав свого керівника, не вишикувався біля мікрофона і не заспівав рипучими гугнявими голосами «Ой у лузі!».

6

До мікрофона підходить доповідач. Щулиться, недовірливо розглядає мікрофона. І вся Україна чує:

– Так оце я перед цією чортовиною буду говорити?

Добре, коли радіослухач зрозуміє, що «чортовиною» доповідач називає мікрофон. А що ж буде, коли нещасний слухач подумає, що «чортовиною» називають його самого? Неприємностей ціла купа!

– Альо! Трьох старих слюсарів ВУРПС¹³ нагородив званням ветеринарів праці...

Ветеринари цілої України, сидячи біля своїх приймачів, як по команді, знизують плечима:

– Та невже наша професія така почесна, що навіть старих металістів ВУРПС нагороджує званням ветеринарів праці?

Заспокойтесь, товариші ветеринари! Це просто в диктора язик розходився так, що забув усяку дисципліну і замість «ветеранів» бовкає «ветеринарів».

Мікрофон – це в'їдливий і лукавий жартівник. Йому нема діла до настрою, до невміння говорити, до недбальства, до любовних почуттів палкого музиканта або механіка.

Коли під час трансляції опери його в антракті забудуть виключити, він не задумається прокричати на цілу Україну розпачливий зойк робочого сцени:

– Мишко, сто чортів на твою голову! Та прибивай же дерево, трах-трах-трах! Бах!

Мікрофон мало думає про вуха радіослухачів. Йому що? Йому плювають!

Треба, значить, про ці вуха думати іншим.

Авторові аж соромно повторювати такі заяложені істини.

Та що ж удієш?

Кожному з нас доводиться часом ломитися в одчинені двері.

(«Червоний перець», № 10-11, 1931).

¹³ ВУРПС – Всеукраїнська Рада професійних спілок.

Шлях до слави

I

Сількор Цегеля смачно пообідав і, заклавши руки за шию, розкинувся на ліжкові. Йому здавалося, що вся його істота тихо і блаженно гойдається на теплих хвилях неймовірного щастя.

– От я, нарешті, й здобув всеукраїнської слави, – лукаво підморгнув він сам собі. – Мою замітку про бездіяльність завсільбуда¹⁴ надрукували вже три газети.

– Альо, альо, – захрипів раптом хатній гучномовець. – Тепер послушайте фейлетон Панаса Напівголоного. Читає сам автор...

Обличчя Цегелі вмить засмутилось, наче чорна хмара зненацька вкрила блакитне небо. Цегеля часто чув, як українські письменники читають по радіо свої твори, але раніш йому якось і на думку не спадало, що й він...

– А чому й ні? – запитав себе Цегеля. – Чим я гірший за інших? Прославляйтесь так прославляйтесь... Гей, Соломіє, подай мені папір, котрий для фейлетонів! Що ти мені несеш? Повилазило тобі? Це для заміток про самогон. Он той давай, що ліворуч. Так... Яка в нас зараз кампанія? Ага, десятиріччя Червоної армії... Зараз ми одпечатаєм...

Цегеля зашкрябав пером по паперу.

Другого дня він вхопив чемоданчика, поцілував жінку і поїхав до Харкова.

II

На радіостанції – звичайна редакційна метушня, акорди рояля, урочиста тиша в мікрофонній залі, порушувана тільки чітким голосом дикторші та здушеним шепотінням поетів про аванси.

Секретар радіогазет вхопив із рук Цегеді фейлетон, проглянув, безнадійно махнув рукою і блискавично зник.

Цегеля потиснув плечима, почухав носа, забрав рукопис, плюнув і пішов ночувати до свого приятеля – журналіста Малахія Чудасіна.

– Це називається – лицем до села, – гірко шепотів він. – Іроди!

¹⁴ Завсільбуд – завідувач сільського клубу.

III

У цей самий час, коли Цегеля розшукує свого приятеля – репортера Малахія Чудасіна, секретар радіогазет розмовляє по телефону зі славетним гумористом землі української Андрієм Черешнею.

– Альо! – реве секретар у телефонну рурку. – Альо, товаришу Черешня! У нас завтра червоноармійський номер радіогазети. Визволяйте, голубе. Дайте хоч отакесенького фейлетончика...

Славетний гуморист сумно дивиться на годинника, чухає поперек, жахливо позіхає:

– Добре, напишу. Завтра пришлю.

Вішає рурку і додає сам до себе:

– Щоб чорти вас забрали разом з вашими мікрофонами!

– Кого повинні забрати чорти? – питає, входячи до редакційної кімнати, співробітник «Червоного будяка» – Андрон Кукса.

– Любчику! – хапає його за плечі славетний гуморист. – Тут у мене до вас діло є. Чи не написали б ви для радіо невеличкого фейлетончика? Бо мені замовлено, а у мене сімнадцять засідань, п'ять нарад, дев'ять вистав... Напишете, га?

– Чому ж не написати? Написати можна.

– От і гаразд. У мене – як гора з плечей. Тільки щоб з перцем.

– Будьте певні.

IV

Журналіст Андрон Кукса мав у той вечір їхати до Сонічки.

Серце його роздирало на шматки: з одного боку – свідомість обов'язку перед редактором, з другого – непереможна любов.

Ось чому він весь затремтів од радості, зустрівши свого знайомого – репортера Малахія Чудасіна.

Запропонувавши йому написати радіофейлетончика і діставши згоду, Кукса відразу став веселим і балакучим, скочив на автобус і подався до коханої.

V

Репортер Малахій Чудасін чухав потилицю і говорив другу своєму сількору Цегелі:

– Чорт би його взяв! Тут на кінонараду треба їхати, а тут чорт мені надав узяти на себе фейлетон. Замовили його нашому славетному Андрію Черешні, а мені доводиться писати. Слухай! Любий мій! Може, ти спробуєш? Ти ж гарний сількор, Цегеля! Ти перший на цілій Україні сількор, Цегеля! Ану, спробуй, вшкварни. Радіостанція біля окрвиконкому, автобус дев'ятий, до побачення!

VI

Сількор Цегеля витяг з кишені свій зім'ятий фейлетон, прибіг на радіостанцію, відкашлявся і, боязко кліпаючи очима, сказав:

– Малахій Чудасін мені переказував, що Андрій Черешня обіцяв вам фейлетон...

– Та невже?! – підскочив секретар. – Невже написав? Спасибі, велике спасибі! А я думав уже, що не напише, Давайте – давайте мерщій.

Він вихопив Цегелин фейлетон, продивився і весь захитався від захоплення:

– Чудово! Прегарно! Незрівнянно! Які дотепи! Який стиль! Ось де видно руку майстра! Ось у кого слід вчитись нашій молоді! Моментально несить до мікрофона! Хай зараз же передають! Чекайте, я сам однесу.

Сількор Цегеля лишився один.

– Дивно, – сказав він, розглядаючи плакат «Прохаємо курців геть». – Вчора й говорити зі мною не хотів, а сьогодні трохи з руками не виривав. Ну, держись, сількоре Цегеля! Завтра по твоїх фейлетонах молодь буде вчитись. От так штука!..

(«Червоний перець», № 6, 1928).

Мокриця

1924 року, після смерти Ілліча, я зустрів Петра Голомозого на вулиці. Був він сумний, скоцюрблений, пригнічений страшенною втратою.

– Куди йдете, Голомозий?

– До редакції... – Туга й нудьга в голосі. – Несу вірша. Вчора зробив. На смерть Ілліча. Ох, яка ж неймовірна втрата!

«Як гостро, щиро відчують сучасність наші поети», – подумав я.

1925 року я здивався з ним в редакції.

– Що хорошого, Голомозий? Як ся маєте?

З його обличчя зникла посмішка.

– Дякую. Живемо потроху. Оце ж роковини смерти Ілліча, так я парочку віршів приніс. Треба ж відзначити сумну дату.

«Щасливий той народ, що має таких поетів», – промайнуло у мене в голові.

1926 року я знов зустрів його.

– Що нового написали, Голомозий?

– Та особливого нічого. Зробив оце три вірші на смерть Ілліча. «Три роки без Вождя». Треба ж! Як ви гадаєте, по сімдесят п'ять копійок за рядок дадуть? Що? Шістдесят? А оце ви бачили? Не було ще такого випадку, щоб Голомозий продавав свої вірші менше як за сімдесят п'ять копійок за рядок.

Мені щось кольнуло під серцем.

Позавчора оце я зіткнувся з ним на перехресті.

Обличчя йому світилось щастям і радістю.

– Чого ви так сяєте, Голомозий?

– А-а, це ви! Добрий день! Чого я сяю? А як же: роковини смерти Ілліча.

– Ну, і що з того?

– Як то що? Ото я й бігаю по редакціях, розносю вірші.

– Які вірші?

– Та ви що, з місяця впали, чи що? Вірші на смерть Леніна. Сім штук. Щороку я ж пишу парочку, тепер набралось їх вже сім штук.

– Ну?

– Та це ж капітал! Як тільки роковини, так я їх розпихую по редакціях. З маленькими змінами. Як на вашу думку: дадуть мені по карбованцю за рядок? Не треба. Дешевше не продам. Собі дорожче коштує.

Він сквапливо потиснув мою руку й побіг.

– Хто це? – запитав мене знайомий, що стояв поруч.

– Голомозий. Поет, – сумно зітхнув я.

– Псевдонім?

– Так.

– А справжнє прізвище?

– Мокриця, – сказав я. Справжнє його наймення – Мокриця.

(«Червоний перець», № 2, 1928).

Хатні ліки

Редактор стомлено вліпив очі в попільничку і, обмірковуючи план статті, терпляче слухав секретаря.

– Вона абсолютно нічого не хоче робити, – скаржився секретар.
– Це не друкарщиця, а РАТАУ¹⁵ в спідниці. Замість того, щоб перестукувати статті, вона ходить від столу до столу і розповідає співробітникам новини зі свого родинного життя.

– Які ще там новини? – професійно зацікавився редактор.

– Різні. Сьогодні докладно розповідає сни. Снилось їй, що Буряченко їздив верхи на її улюбленому котові й їв горіхове морозиво. А згодом виявилось, що це не Буряченко, а ви їздили верхи на друкарській машині і їли Яшу-кур'єра.

– Гм... так ви їй той... скажіть, що повідомлення не відповідає дійсності... І взагалі скажіть, що НОП¹⁶ – велике діло.

– Казав. Нічого не виходить. Вашу статтю про економію часу третій день уже передруковує. Вдарить дві літери, попудриться – і біжить балакати. За пів години – ще дві літери. І так цілий день.

– «Внушення» їй робили?

– Щодня тричі.

– Всі способи випробували?

– Всі.

– Ну?

– Нічого не виходить. Доведеться звільнити.

– Любий мій, – ніжно сказав редактор. – Серйозну операцію слід робити тільки після того, коли випробувано дійсно всі чисто звичайні засоби. Адже ж я – ветеринар. Учився в інституті, та «вишибли». Я навіть корови лікував. Ідїть.

Редактор ухопив аркуш паперу й швидко заскрипів пером.

– Маріє Іванівно, – ласкаво покликав редактор. – Так ви кажете, що хлопчисько, якого я лопає, декламував у цей час вірші і плював у мої окуляри? Це, знаєте, надзвичайно смішно. Неодмінно розкажіть

¹⁵ РАТАУ – Радіотелеграфне агентство України.

¹⁶ НОП (наукова організація праці) – процес удосконалення організації праці на основі досягнень науки і передового досвіду.

про це Миколі Гавриловичу, Чиркину, Гончаренкові й Кричевському. А зараз – перестукайте, будьте такі ласкавенькі, оцю заміточку. Зараз треба до друкарні.

Марія Іванівна сумлінно й докладно розповіла свій сон вищезазначеним співробітникам, обговорила з ними всі деталі і, попудрившись, за півтори години сіла за машинку.

«Думки з приводу», – звично нанизала вона заголовок.

Продивилася рукопис – і невидима соснова шишка зупинилася у неї в горлянці. По обличчю затанцювали різнокольорові плями, а нижня щелепа застрибала й затіпалася, як молоточок електричного дзвоника.

«Робітники часто скаржаться на даремну, безглузду витрату часу по установах та підприємствах. Ми з усіх сил боремося з цим явищем. Але кому будемо скаржитись ми, коли у нас ціла колода в оці? Маємо ми друкарщицю, яка цілісінький день...»

І так далі. Повний художній опис усіх снів Марії Іванівни з відповідними примітками, висновками й запитаннями: «Кому ж маємо скаржитись ми?»

Побілілими пальцями почала Марія Іванівна передруковувати рядки, що стрибали у неї в очах.

– Готово? – ласкаво запитав редактор, висовуючись з кабінету.

– Я, Павле Аркадійовичу... Ви... Я... Мені... Вас... Я нездужаю. Вибачте... Я хочу води...

– Ну, нічого, – добродушно сказав редактор. – Оригінал написано досить чітко. Складуть і так.

Друкарщиця, похитуючись, пішла до сіней пити воду.

– Яшо, – голосно гукнув їй услід редактор. – Яшо, однесіть, друже, оцей рукопис до друкарні. Скажіть, сьогодні ця штука має неодмінно піти.

Коли друкарщиця зникла за дверима, редактор мовчки сіпонував Яшу за рукав і, приклавши пальця до губ на знак збереження тайни, забрав у нього рукопис і пішов до кабінету. Там він лукаво підморгнув сам собі, посміхнувся у вуса і старанно розірвав рукопис на дрібні шматочки.

Друкарщиця в цей час, тремтячи й цокаючи зубами об скло, пила сьому склянку води.

– Ну, як наша друкарщиця? – запитав редактор за кілька днів у секретаря.

– Чудо. Павле Аркадійовичу! Я вражений. Сам не знаю, що з нею трапилось. Працює за трьох. За три години робить те, що перше робила за півтора тижня. Співробітники не нахваляться. Вже п'ятий день – жодного сну. Повісьте мене – не знаю, чим пояснити таке чудо!!

– Я ж казав, – хитро посміхнувся редактор, – що ніколи не треба робити серйозної хірургічної операції, доки не випробувано простих домашніх ліків.

(«Червоний перець», № 19-20, 1928).

Геніальний хлопець

До вокзалу великого південного міста підлетів поїзд.

З останнього зеленого вагона вилізла чудна незграбна постать і, безтурботно посвистуючи, повільно попхалася до центру міста.

Чудна постать в англійському пальті, в кишені якого привабливо шелестіли три червінці, була не ким іншим, як поетом Миколою Струком.

Метою його приїзду до незнайомого міста було, за його власними словами, «дослідження новонайденної країни і вивчення вдачі та звичаїв тубільців».

У кабінеті редактора однієї з газет він застав самого редактора за звичайним редакторським заняттям: редактор з усієї сили розпікав молодого, недосвідченого в газетних штуковинах секретаря.

– У нас все занято! – гаркнув редактор, помітивши Струка. Постійної роботи нема.

– Чекайте, – встряв недосвідчений секретар. – Наш передовик Ількін перевантажений трьома посадами. Можливо, що...

– Нічого не «можливо»! – суворо перебив редактор. – Ідькін має двох жінок і п'ять душ дітей. Але... – виразно звернувся редактор до Струка, – ви можете писати статті.

– Надрукуєте?

– Залежно від якості. Бувайте.

Редактор другої газети ласкаво сказав:

– У нас штат переповнений. Але ви можете...

– Писати статті? – грічно запитав Струк. – Так? А у вашого завробвідділом шість душ дітей, чи не правда?

– Звідки ви знаєте?

– Так. Досвід. До побачення.

– Всього кращого. Приносьте рукопис. Залежно від якості...

За десять хвилин Струк без докладу влетів до кабінету редактора третьої газети, впав у фотель і швидко проговорив:

– У вас постійної роботи нема, у завлітвідділом – сім душ дітей, але я можу писати статті, чи не так? До побачення... Днями занесу рукопис. Знаю-знаю: залежно від якості...

В кишені поетовій шелестіли два червінці, а на дворі стояли теплі дні золотої сонячної осени. Ці обставини були причиною того, що писання статей здалося Струкові ділом не таким уже спішним. Надряпавши заголовок і дуже від того зголоднівши, він побіг до ресторану.

По дорозі, прислухаючись до бурчання порожнього шлунка, він постановив, що по обіді пора взятися до роботи.

Однак після першої страви він неясно відчув, що поспішати, власне кажучи, нема чого. Після жареного індика його творчий запал випаривсь, як крапля води, що впала на гарячу плиту.

Поет попхався на бульвар і, розсівшись на лаві, до самого вечора посміхався ласкавому сонцю і блакитному небу.

Ранком він прокинувся від чуття легкості в шлунку.

Він кинувся до столу, написав вісімнадцять рядків і полетів до кав'ярні, твердо постановивши після сніданку дописати решту чотирьох вісімдесят два рядки. Але після гарячих пиріжків і кави він раптом відчув потяг обдивитись вітрини і не втримався від спокуси.

Наприкінці тижня були готові дві статті. Редактори в окулярах попрохали завітати за два тижні й негайно жбурнули статті в кошики з гримасами жаху й огидливості.

А поет тинявся по сонячних вулицях, посміхався, пунктуально обідав і дивився на море. В перервах між виконанням своїх професійних обов'язків він складав візити редакторам. Він приносив їм свої нечувано бездарні статті, зроблені між сніданком та обідом, коли шлунок був напівпорожній. Редактори скаженіли при одній згадці імені поета, прохали його завітати через два-три роки, а всі редакційні столи були вкриті неприйнятими рукописами поета.

А автор шелестів останнім півчервінцем, обідав, тинявся, посвистуючи, по золотих бульварах, роздумував про дредноути на Дніпрі і весь розтоплювався в ласкавому осінньому сонці...

Упав сніг. Нахмурилось і посіріло небо. Півчервінець розлетівся, як люстро, що його пустили зверху на брук.

Склянка вина і жарена качка здавалися Струкові останньою мірою земних бажань. Тремтячи від холоду і сякаючись «Научними записками Варшавського університета», він взявся за статтю.

На другий день три редакції одночасно одержали три рукописи. Три редактори в своїх кабінетах у різних кінцях міста майже одночасно підстрибнули від задоволення в своїх шкіряних фотелях.

– Та це ж геній! Ви тільки послухайте, яке вміння підійти до теми, схопити суть! Тільки от прізвища нема. Розшукати його! Розшукати за всяку ціну!

Статті було надруковано. В «Поштовій скриньці» стояло: «Автора статті "Про вплив шестивершкової оранки на цукровитість буряків" прохаємо завітати до редакції».

Помітивши в загальній кімнаті обдрипану постать поета, редактор нахмурився, пробурчав:

– Не підійшло. Зайдіть через три роки.

І спробував утекти.

Струк сунув до редакторського носа відповідь у «Поштовій скриньці»:

– А це що?

– Це не до вас. Це до того геніального товариша, що...

Поет показав пальцем на свій живіт:

– Я. Це я. Розумієте?

Редактор присів, побіг до бухгалтера і блискавично надряпав: «27 карбованців». Давши урочисту обіцянку «приготувати на післязавтра фундаментальну статтю», Струк зник.

Творчий запал Струка продовжувався до свинячих відбивних і доброї склянки пива в першорядному ресторані. Далі йому здалося, що нова п'єса в Театрі примітивних конструкцій незрівнянно більше гармонізує з його настроєм, ніж вивіз сибірського масла до Норвегії.

Одержавши другого тижня розкуйовджену статтю, редактор соромливо почухав ніс і наказав сторожеві гнати в шию цього голодранця, якщо він матиме нахабство з'явитися за гонораром.

Іще через тиждень три редакції послідовно викинули давно не голеного товариша надзвичайно голодного вигляду. Струк прибіг додому і, тяжко зітхаючи від нестерпучої порожнечі в шлункові, рвучко захопився за перо.

«Перспективи розвитку металургійної промисловости в наступному році...» – надряпав він задубілою від холоду рукою.

Статтю було вміщено у недільному числі газети, і вона звернула на себе увагу центру. Редактор провінціальної газети дістав від центрального органа товариського листа з проханням переговорити з автором статті про умови його співробітництва в столичній газеті.

«Геніальний хлопець! – писав у відповідь провінціальний редактор. – Я перебалакаю з ним, і він приїде до вас. Тільки задалегідь пишу вам спосіб уживання цієї людини: *тримайте його напівголодним, платіть гроші невеликими порціями, аби він тільки не подох з голоду. В противнім разі – на третій день ви виженете його за бездарність...»*

Власне кажучи, на цьому можна було б і закінчити оповідання.

Авторові лишається тільки додати, що коли б перед ним стояло зараз блюдо з жареною качкою зі сливовою підливою, світ ніколи не побачив би цього оповідання з тієї простої причини, що його ніколи не було б написано.

(«Всесвіт», № 13, 1928)

П'ять років

(Промова на урочистих зборах з приводу п'ятиріччя «Червоного Перецю»)

Голова: – Слово має тов. Леонід Чернов.

– Шановні товариші! П'ять років тому на Радянській Україні трапилась знаменна, величезна подія. (*Голос:* – Ну, вже величезна подія: одкрився собі невеличкий журнальчик – тай годі). Трапилась, кажу я, знаменна, величезна подія: пролетаріат СРСР почав будувати Дніпрельстан! (*Голос* соромливо ховається за чиюсь спину). Товариші! П'ять років тому на Радянській Україні відбулася маленька подія... (*Голос:* – Станція на мільйон кіловатів – це він називає – маленька подія). Відбулася, кажу я, маленька подія: народився «Червоний Перець». (*Голос* заховався). І от – минуло п'ять років... Дніпрельстан – колективний витвір пролетарського генія – на весні стане до лав наших індустриальних велетнів і незабаром дасть країні мільйон кіловатів. «Червоний Перець» разом з своїм російським колегою «Крокодиллом» уже сьогодні стоїть в перших лавах радянської преси і дав країні щодва тижні по сто тисяч примірників. Це вам як – кіт наплакав? Ні, не кіт. (*Голос:* – А хто ж? *Оратор:* – Не ваше діло). Тим то, шановні товариші, дозвольте мені, як старому червоноперчанину, віншувати вас, а разом і всіх наших читачів і друзів, яких у нас набереться до 400.000 чоловіка, з червоноперчанським п'ятиріччям. (*Вигуки:* – Слава!!) Кинувши погляд на пройдений шлях, мені доведеться констатувати величезні досягнення. Але поруч – також і хиби, які... од яких... перед якими... Хм! Ну, одним словом – хиби, про які... через які... за які.. Були, словом, чималі хиби, хай їм грець. М-да... Багато часу пролинуло з того дня... (*Голос:* – Рівно п'ять років – не більше не менше. І нема чого тут зідхати). Глянеш навколо – не віриш очам – до того все змінилося. От наприклад: які цифри правили у нас не так давно за гасло? Скрізь на стовпах: 7 плюс 17. Сім плюс сімнадцять, хм, подумаєш, цифри! Сьогодні ті цифри здадуться за маленькі навіть для немовлят. Сьогодні в нас: 1040 і 518 – оце цифри! Коли народжувався «Червоний Перець», тільки розгін брала тоді країна, а сьогодні, коли він святкує п'ятиріччя, повними темпами йдемо

вперед. Ударники були тоді? (*Голос:* – Не було. *Оратор:* – Тепер є.) Соцзмаганці? (*Голос:* – Теж не було. *Оратор:* – Тепер є.) Трактори? (*Голос:* – Тільки закордонні). А сьогодні радянські трактори пахотять на радянських ланах. А колгоспи? (*Голос:* – Тільки народжувались). А нині – вся Україна, цілий Союз цвіте колгоспами. Ось цифри, хм! Де ж вони? Цифри я забув дома в старому піджаку. (*Голос:* – Він просто хоче похвалитись, що в нього два піджаки). Да – да... Тоді – й тепер... Не можна порівняти. Пам'ятаю, як п'ять років тому я вперше зайшов до цієї редакції і тремтливою рукою поклав перед секретарем свій перший «Неймовірний випадок». Секретар Чіче¹⁷ прочитав, холодним оком простромив мене з ніг до голови і написав на рукопису: «До друку в № 7». Не було в мене тоді ні велосипеда, ні кімнати, ні друзів... А тепер я маю: велосипед, на якому однаково не можу їздити через задишку... (*Голос:*– Тут не місце вихвалитись особистими радощами). Добре, я буду про червоноперчанські. Тоді – і тепер. Неймовірна, колосальна різниця. П'ять років тому «Червоний Перець» мав нуль номерів, нуль сторінок, нуль малюнків, нуль тиражу, нуль співробітників, нуль читачів. А тепер? Тепер: 100.000 тиражу. Сто дванадцять номерів. Біля чотирьох мільйонів примірників. 1246 сторінок. 1100 малюнків. П'ятнадцять постійних співробітників. Дев'яносто сім тисяч постійних читачів і не менші як 350 тисяч друзів – робітників, колгоспників та трудінтелігентів, що з них, я сподіваюсь, не менш половини – ударники та соцзмаганці... От. А тепер я починаю жорстоку критику наших хиб. Буду безпощадно розбирати по кісточках усі помилки і редакторів, і літераторів, і художників, і видавництва...

(Раптом вибухають гучні аплодисменти. Оратор намагається говорити, але громові аплодисменти переходять в овацію. Тоді оратор притискує руку до серця, привітно вклоняється і сходить з трибуни).

(«Червоний перець», № 1-2, 1932).

¹⁷ Мається на увазі письменник-гуморист Василь Чечвянський (Василь Губенко), рідний брат Остапа Вишні (Павла Губенка).

Не будь варваром

Слюсар Рябовол зустрів біля заводської їдальні свого приятеля машиніста Парового і відступив на два кроки назад:

– Паровий, що з вами? Я вас не пізнаю. У вас такий вигляд, наче по вас проїхав зараз вантажний поїзд на сімдесят вагонів.

– Поміляєтесь, – простогнав Паровий. – Навпаки, я займаюсь самоосвітою.

– Та ви ледве тримаєтесь на ногах. Ви блідний як стінка. Ця самоосвіта вганяє вас у могилу?

– Не самоосвіта, Рябоволе.

– А що ж?

– Розшуки книжок для самоосвіти. Ех, Рябоволе! Я мученик, я страдник. От уявіть собі: мені потрібні «Парові турбіни» 1922 року. Потрібен «Літературний конспект»; «Ремонт дизеля»; дореволюційне видання «Нариси з історії техніки» і ще десятки книжок. І я починаю бігати, я гасаю, як скажений, по всіх книгарнях, по крамничках, по букіністах. Я не їм, не відпочиваю, не сплю ночами, я спізнююсь на роботу. Всі мої сили йдуть на біганину й розшуки. Що ж мені робити?

Тоді Рябовол вхопив Парового за могутні плечі й закричав:

– Не будьте варваром! Чуєте, Паровий? Не будьте варваром!

– А хіба я варвар?

– Варвар! Бо тільки варвар може витратити час і силу на дурниці.

– Як? Ви хочете сказати, що самоосвіта – дурниця?

– Самоосвіта для робітника – найперша річ, а от ваша біганина – це варварство і дурниця.

– Так що ж мені робити?

– Наївна людина. Адже ж кожен піонер знає, що Держвидав України має такий відділ – «Книга – поштою». Ось вам його адреси: Харків, вулиця Першого травня, 17. О! Київ, Воровського, 29. О! Одеса, Лассаля, 33. О! Дніпропетровськ, Карла Маркса, 49. О! А ось листівка. Негайно сідайте отут у куточку й пишійть: «Прошу надіслати мені післяплатою такі книжки...» Перелічуйте потрібні вам книжки. Можете вимагати яку хочете книжку, незалежно від того, ким, де і коли вона видана. Тепер зазначте свою адресу. Ось поштова

скринька. Кидайте вашу листівку. А тепер ідіть додому, їжте, працюйте, спіть і чекайте. До побачення.

Зустрілися вони за п'ять днів у «червоному кутку».

– Рябоволе! – закричав Паровий. – Як мені дякувати вам?

– А що таке?

– Сьогодні одержав післяплатою всі книжки. Без біганини, без турбот, без мук. Я був справді варвар. Скільки часу й сил гинуло марно. Як же мені дякувати вам?

– Навіщо ж мені дякувати? – скромно посміхнувся Рябовол. – Дякуйте іншим. А з мене досить того, що мій найкращий друг перестав бути варваром.

(«Всесвіт», № 18, 1930).

Українські письменники в пантофлях

Ми любимо й знаємо українських письменників з їхніх книжок.

Читаючи їхні твори, ми уявляємо українських письменників заклопотаними людьми в колосальних окулярах, в атмосфері височенних, недосяжних світових питань.

Десь на диспуті ви можете почути від Слісаренка або від Андрія Панова такі слова, що у вас голова закрутиться від серйозности поставлених питань.

Це офіційна, прилюдна постать українського письменника. Це зима.

Але ось надходить літо, пече сонечко, письменники лагодяться віддатися літньому відпочинкові, і на зміну офіційному піджакові й жовтим черевикам приходять літні білі сорочки й сандалії.

Українські письменники в пантофлях... У цьому примітивному взутті вони зовсім, зовсім не такі, як в офіційних лакерках чи елегантських жовтих черевиках.

Пригріває сонечко, вулицею Лібкнехта¹⁸ летить, підстрибуючи, Павло Іванів.

– Павлушо! Куди ти?

Павло зупиняється і розгублено дивиться навкруги.

– Та, розумієш, позавчора у мене взяв колосальний короп. Я як смикну вудилище, а льоска – трісь!!

– Чекай, Павлушо. Що чути з твоїм романом?

– Роман? Роман лежить. Так я того коропа сачком!

– А як з курортними місцями?

– А хто й знав! Скажу тобі правду, що на Дінці зараз не дуже ловиться.

– А. коли ж воно добре ловиться?

– Та хто й зна. Отут у підручнику сказано, що погано ловиться, коли палить сонце, коли йде дощ, коли нема дощу, коли не палить сонце. А щоб правду тобі сказати, – так риба взагалі, на жаль, погано ловиться.

¹⁸ Головна вулиця Харкова Сумська з 1919 року і до закінчення Другої світової війни тимчасово носила назву вулиці Карла Лібкнехта.

І скільки б ви не говорили з Павлушою Івановим, ви не почуєте від нього інших слів, крім:

– Насадка на гачок... Посипав принаду в річку... Риба підходить до поплавця, сачок, льоска, вудилище, блесна (теж слівце!).

А коли, на нещастя, поблизу іще пропливе зверхдредноутом гуморист Василь Чечвянський удвох із довгоногим Василем Вржливим, і ще нагодиться Яловий, – то краще не підходьте до них. Очі горять ліхтарями. Поплавці, вудилища, льоски, коропа зі свистом розтинають повітря.

Одного разу мені пощастило-таки порушити душевну рівновагу рибалок.

– Скажіть, товариші, – невинно запитав я, – де в рибалок бувають найбільші мозолі?

Письменники почали називати самі непідходящі частини тіла.

– Нізащо не вгадаєте! – злорадно сказав я. – Найбільші мозолі в рибалок бувають на внутрішній стороні ліктя, там, де згинається рука.

– Чому???

– Бо рибалки тільки те й роблять, що гатять себе по цім місці ребром долоні, показуючи: «От-такецького коропа вчора спіймав!»

На мене пролилася злива епітетів, які не ризикую опублікувати в газеті.

Треба ще зауважити, що Петро Панч нажив собі від рибальства мозолі в іншому місці, а саме – на шиї. Бо для того, щоб показати величину спійманого коропа, йому замало половини лівої руки. Він випростує її перед собою, а правою рукою в той час б'є себе за шиєю:

– От-такецький був коропа!

Від цього й має на потилиці мозолі, бо показує «коропів» від двадцяти до дев'яноста разів на день.

Невідомо, куди дівалась би риба з українських річок, коли б її не виловлював Петро Панч. Її розплодилась би така сила-силенна, що під рибою не видно було б води.

Це фанатики, поети рибальської справи. І вилікує їх від цього згубного захоплення тільки могила.

Ви бачили колись Остапа Вишню? Ні?

Ось він суне повз Держдраму. В руках у нього сила пакунків. Ясно-сині ласкаві очі розсипають навкруги тепле проміння.

– Що це ви несете, Павле Михайловичу?

– Е, скандал! Вчора оце наглядів качку. Біжить, як скажена. Прикладаюсь із двостволки. З одного ствола – бац! З другого – бац. З третього – бац!

– Чекайте, Павле Михайловичу. Як же це «з третього ствола»? Адже ж у вас двостволка.

– Ай, не присікуйтесь, будь ласка! Хто то йде? Миколо! Олексію! А йдіть-но сюди!

Хвильовий з Досвітнім уже тут, тиснуть руки.

Скільки б ви не намагалися говорити з ними про щось, нічого у вас не вийде. Бо нічого ви не почуєте від письменників, крім:

– А я того селезня дуплетом з чотирьох стволів! Та вбив я, правду кажучи, одну качку, а сказав тридцять. А я, розумієш ти, вважаю, що найперша заслуга мисливця – це не встрілити свого товариша. Для цього, йдучи на полювання, рушницю треба залишити вдома під доглядом надійної людини.

Це наші мисливці.

Письменники з них далеко кращі, ніж мисливці, – і це щастя для української літератури.

Біля пасажу ви можете зустріти ще одну компанію: письменники Юрій Смолич, Копиленко, Сосюра і ще чоловік із п'ять літераторів. Здалека може здаватися, що вони обговорюють долю планети Марс¹⁹. Підійдіть ближче:

– А я йому як запузирю праворуч, у куток, а він мені – чотири шари фори, та й каже: давай пірамідку! А я йому – ботифон!²⁰ А кий як трісне! Ой, Сашко, ти ще не знаєш комбінованого вдару?

Тут царює більярд. За коропа або двостволку вам тут можуть одірвати голову.

Ось поет Майк Йогансен у білих штанях, із закованими рукавами.

Він здоровий, як молодий дубок, червоний, як першотравневий прапор; в руках у нього ракетка, а в голові – теніс, теніс, теніс. Першу-ліпшу розмову про що хочете: про підвищення якості автошин, про сонячні плями, про фотоапарати – він моментально зведе на теніс. У Харкові він прославився як один з найкращих поетів і один з найгірших грачів у теніс – і це далеко краще, ніж було б навпаки.

¹⁹ Натяк на київське літературне угруповання МАРС (Майстерня Революційного Слова).

²⁰ Ботифон – різновид російського більярду.

Михайль Семенко влітку забуває про лівий галас, і коли ви з нього й зможете видавити якусь фразу, то фраза та буде така:

– Колекцію найкращих люльок я бачив у одного німецького професора. Моя колекція люльок складається з...

Валер'ян Поліщук – вічний бунтар і реформатор, не терпить сталих форм. Нема нічого на світі досконалого, все на світі треба негайно переробити на його, Поліщуковий, зразок:

– Ну не можна ж так! Треба щось робити! Треба виділити делегацію до Миколи Олексійовича²¹: ми повинні вивчити Норвегію! Фіорди! Затоки! Ще раз – фіорди!

А ось іде артистка театру «Березіль» Валентина Чистякова.

– Добридень, Валю. Коли їдете до Німеччини?

Чудові сині очі її розкидають навкруги таке нестерпуче-синє сьайво, яке мені доводилось бачити тільки під небом Індії.

– Днями їду! – швидко відповідає Валентина Миколаївна. – Кінчаю вивчати Зигмунда Фрейда. Самоорганізація! Всі наші пориви треба підкорити єдиному розумовому центрові – раціо!

– Та я знаю. А як з візою?

– Візу вже маю. Нема нічого такого на світі, чого б не могла зробити людина. Це казав ще старий Зигмунд.

– Та я, власне, вже чув...

– Не можна забувати, що єдиному розумовому центрові – раціо – ми повинні підкорити всі наші пориви, захоплен...

– Ви знаєте, Валю, – обережно перебиваю я, – оце недавно я закінчив поему про море. Я вас порівнюю з бурхливим океаном, який...

– Та киньте ви, Льоню! «Море, море!» Зигмунд Фрейд давно довів, що це просто уретральна еротика.

Ах, старий Зигмунде! Коли б ти знав, яку вірну, палку ученицю маєш ти в столиці українській. Чи, може, краще тобі було б не родитись, старий Зигмунде?

Автор цих рядків теж трохи хворий... на мотоциклет.

Автора зараз можна бачити тільки в двох виглядах: або він, автор, їде на мотоциклеті, або мотоциклет їде на ньому. Останнє трапляється частіше.

На роботу автор біжить не інакше, як таскаючи з собою мотоциклетне колесо або карбюратор. З кишені в нього завше

²¹ Скрипник Микола Олексійович (1872-1933) – нарком освіти УСРР у 1927-1933 роках. Літературні організації теж підлягали Наркомосу.

виглядають на білий світ якись троси, гумові рурки, ремні, обценьки, насоси.

Тепер автор дошукується, хто винайшов мотоциклет, щоб предати анафемі ім'я цього негідника.

Влітку, коли я лежу десь на пляжі або після мотоциклета спочиваю на зеленому килимі, під гарячими поцілунками сонця, у мене іноді з'являється непереборне бажання по-дружньому притиснути до своїх грудей українське письменство.

Але не все.

А тільки ту його частину, яка влітку божеволіє від радості, спіймавши двовершкову²² рибинку; вириває останнє волосся на голові, програвши партію в теніс чи волейбол; переповнюється тихим блаженством, убивши після триденного блукання по болотах мікроскопічну горличку; літає на мотоциклах; перебудовує своє життя за рецептами Зигмунда Фрейда; тиняється по всій Україні в пантофлях та широченних брилях.

Це влітку.

А взимку – пише хороші твори.

Тільки цю частину письменництва українського мені подружньому хочеться притиснути до грудей.

Товариші! Ходіть влітку в пантофлях, бо в лакових черевиках ви не відчуєте літа.

Ото тоді побачите.

(«Література і побут», 1 серпня (№ 7), 1928).

²² Вершок – міра довжини, що дорівнює 4,4 см, застосовувалася до запровадження метричної системи мір. Двовершкова – приблизно 9 см.

Лист до Т.Г. Шевченка

Вельмишановний Тарасе Григоровичу!

З великою радістю, з глибоким хвилюванням читав я Вашого листа до мене. Мені надзвичайно приємно, що Ви й досі не забули про моє скромне існування.

З кожного рядка Вашого листа сяє глибока теплота простота геніальної людини. Це мене дуже вразило, як контраст. Бо наші сучасні українські мистці не дуже шанують цю простоту. Після першого десятка видрукуваних віршів або другої постановки наш мистець уже купує собі котелка, встановлює телефон, призначає прийомні години, робить манікюр і до знайомих звертається так:

– Ей, пссст, як вас там?

Зі старих звичок залишає тільки одну: звільняє носа за допомогою пальців. Захоплені «поклонники» цю дію вважають за прояв безпосередності й оригінальності.

Однак до справи. Ви прохаєте мене, вельмишановний Тарасе Григоровичу, написати Вам про наше сучасне громадське життя, про мистецькі справи, про долю героїв Ваших творів. Ви питаєте, чи й досі ще царі та пани п'ють кров народну з такою зажерливістю, як за Ваших часів.

Тарасе Григоровичу! Любий! Та хіба Вам і досі ніхто не переказував? Чи у Вас там, на Олімпі, немає радіоприймача? Немає в нас більше царів! І панів немає! Вже десять років, як викинули в помийницю те сміття. За словом Вашим, «окропили ми волю вражою злою кров'ю». Здійснились Ваші, Тарасе Григоровичу, найпалкіші бажання. Не пізнали б Ви тепер того замученого люду, бо нині він сам, як то кажуть, будує своє щастя і керує своєю державою.

Ех, коли б Ви були серед нас, Тарасе Григоровичу! От написали б поему! Не знаю тільки, чи пощастило б Вам вступити до якоїсь сучасної літорганізації. До «Авангарду»²³ Вас Валер'ян Поліщук напевно не прийняв би, бо у Ваших віршах не чувається

²³ «Авангард» – літературно-мистецьке угруповання українських письменників, художників, композиторів та ін. митців, яке ініціював і очолював Валер'ян Поліщук. Діяло в Харкові в 1926-1930 роках. Видавало свій журнал, вийшло три числа під різними назвами: «Бюлетень "Авангарду"», «Мистецькі матеріали "Авангарду"», «Авангард 3». Леонід Чернов належав до «Авангарду» і цей фейлетон опублікував у його друкованому органі.

індустріалізації фемінізації. Довелося б Вам, напевно, йти до «Нової генерації»²⁴, до Семенка. Тільки там треба вірші свої робити в такий спосіб, щоб у кожному рядку було не більш двох літер. «Остальное приложится», як каже старе наше українське прислів'я. А втім, у нас існує ще і ВУСПП²⁵, і «Молодняк»²⁶, так що можна знайти собі літторганізацію до смаку. Існують у нас, до речі, ще й неокласики. Вони запевняють, що відрізняються від класиків тільки першими трьома літерами, але їм ніхто не йме віри.

Дехто з героїв Ваших поем живий ще й досі. Недавно оце мав звістку про Залізняка й Гонту. Живуть вони зараз у Польщі, горять бажанням помсти за свій нарід, що стогне під польським панським чоботом. Кажуть, що ніякі суди, ніякі дефензиви²⁷ не врятують панів від гніву народного. Завзяті хлопці.

За Катерину не турбуйтеся, Тарасе Григоровичу. Вона акуратно дістає аліменти й почуває себе прегарно. Її малий вже в піонерах. Дуже здатний хлопчисько. Побий мене блискавка, коли за десять років він не буде головою окрвиконкому²⁸.

Назар Стодоля кинув романтику і працює зараз в кооперації. Вчора зустрів мене на вулиці і, пригладжуючи довжелезну бороду, прогримів:

– Ати, поете, все мрієш? Знай же, мрійнику: жодна волосинка не впаде з голови твоєї без найближчої участі кооперації.

Тепер, здається, він поголив бороду і пішов працювати у ВУФКУ.

Трохи не забув: той богомаз, що вчив Вас малювати, живий ще й досі. Зважаючи на об'єктивні обставини, він спішно перемальовує своїх богів на портрети вождів, вступив до АХЧУ (Асоціація

²⁴ «Нова генерація» – щомісячний ілюстрований літературно-мистецький журнал лівої формації мистецтв, орган українських панфутуристів. Виходив у Харкові протягом жовтня 1927 – грудня 1930 року. Відповідальний редактор – Михайль Семенко.

²⁵ ВУСПП (Всеукраїнська спілка пролетарських письменників) – літературна організація, діяла у 1927-1932 роках. Пропагувала інтернаціональну пролетарську літературу і боротьбу з націоналістичними дрібнобуржуазними ухилами, представляла позицію партії в літературі.

²⁶ «Молодняк» – масова літературна організація, спілка комсомольських письменників, заснована з ініціативи ЦК ЛКСМУ. Діяла в 1926-1932 роках. Солідаризувалася з ВУСПП, провідник партійної лінії в літературі.

²⁷ Дефензива – охоронне відділення й охоронна поліція в Польщі в міжвоєнний період.

²⁸ Окрвиконком – окружний виконавчий комітет.

художників Червоної України), мріє про заслуженого художника республіки. Єрмілов, Петрицький і Падалка²⁹ сумно хитають головами.

Українські театри дуже Вас шанують. Ваші роковини вони завше відзначають постановками інсценізацій Ваших творів. «Березіль» відновив Ваших «Гайдамаків», і так вдало, що навіть досвідчені театри не можуть відрізнити їх від «Седі» чи «Золотого черева»³⁰.

А ВУФКУ надіслало до Москви примірник своєї постановки «Тарас Шевченко». Дотепні московські кінематографісти з цього приводу порозліплювали скрізь жовто-блакитні плакати з волами, гопаком, медом та горілкою. Дуже вдала реклама. Думаю, що в подяку за таку рекламу Ви потиснули б московським кінематографістам руки. Так потиснули б, щоб вони, оті руки, захрустіли та й поодсихали б.

А взагалі наше кіно й театри процвітають. Виставляють здебільшого п'єси сучасних українських драматургів: «Седі» Моема та Колтона, «Мікадо» Саллівана, «Золоте черево», «Джиммі Гігінз»³¹, «Сон літньої ночі» Шекспіра. Класичні автори – Дніпровський, Мамонтів³² – зараз не в пошані. Щасливим винятком є тов. Куліш. Його п'єсу можна вважати за прийняту до постановки уже в той момент, коли він, позіхаючи, говорить до товаришів:

– Щось скучно мені стало. Я так гадаю, чи не написати мені якусь п'єску, га? Однаково ж її ніхто не побачить.

Ви ще запитуєте, як тепер пишуть наші поети? Добре пишуть. Дуже добре. Часом читаєш вірша якогось молодняківця чи вуспівця і дивуєшся:

²⁹ Єрмілов Василь Дмитрович (1894-1968), Петрицький Анатолій Галактіонович (1895-1964), Падалка Іван Іванович (1894-1937) – українські художники, представники українського авангарду.

³⁰ «Седі» (1926, реж. Валерій Інкіжинов) за п'єсою Сомерсета Моема і Джона Колтона, «Золоте черево» (1926, реж. Лесь Курбас) Фернана Кроммелінка – вистави театру «Березіль».

³¹ «Мікадо» (1927, реж. Валерій Інкіжинов) за оперою Артура Саллівана і Вільяма Гілберта в обробці Майка Йогансена й Остапа Вишні, «Джиммі Гігінз» (1923, реж. Лесь Курбас) за романом Ептона Сінклера – вистави театру «Березіль».

³² Дніпровський Іван Данилович (справж. Шевченко; 1895-1934), Мамонтов Яків Андрійович (1888-1940) – українські письменники, зокрема драматурги, одні з найпопулярніших у 1920-х.

– Ну і здорово ж пише хлопець. Просто тобі від Шевченка не відрізнити.

– Та тут і відрізняти нічого, – каже хтось. – Бо він цього вірша у Шевченка повністю «здув». Підмішав трохи індустріалізації – та й годі.

Ну, прощайте, Тарасе Григоровичу. Вітайте там Пушкіна, Шекспіра, Льва Толстого й Гете. Другого разу напишу Вам більше і докладніше, а писати є про що.

А може, Ви сидите оце зараз на Олімпі біля радіоприймача або біля гучномовця і слухаєте мене? Ах, як би мені це було приємно.

Я часто читаю свої твори по радію, але до цього часу не чув про них путнього одзиву. Чую тільки такі, від яких у мене тихо й безболісно в'януть вуха.

Прощайте, Тарасе Григоровичу. Або краще – до побачення.

З глибокою пошаною до Вас –

Ваш *Леонід Чернов*

(«Бюлетень Авангарду», 1928).

Другий лист до Т.Г. Шевченка

Вельмишановний Тарасе Григоровичу!

З моїм першим листом до Вас вийшла неприємність.

Якимсь чином він потрапив до рук Валер'яна Поліщука, і цей видрукував його в «Бюлетені "Авангарду"». Євген Касяненко³³ в «Культурі й побуті» негайно назвав мій лист «одверто халтурним» і натякнув, що коли раніше він, Касяненко, «поблажливо друкував» мене у своїх виданнях, то тепер, після мого «грехопадення», двері його редакції для мене закриті, мабуть, навіки.

Гео Шкурупій теж не пропустив нагоди вилятися: він поспішив повідомити читачів «Нової генерації», що мій лист до Вас «видержано в стилі дубових дотепів "Червоного перцю"», і взагалі сердиться на мене за те, що я іноді друкую свої маленькі оповідання в цьому журналі. Справді, за чим дивляться Остап Вишня й Василь Чечвянський? Як це вони й досі не догадалися запросити Шкурупія до редколегії «Червоного перцю» на роль борця з «дубовими дотепами»? А то справді виходить скандал: якийсь закордонний журнал повідомляє, що я стою в перших лавах прозаїків «Нової генерації» – і це нам усім псує нерви, а мене особисто псує як письменника: я починаю «губити перспективи».

От бачите, скільки неприємностей. Тим-то я дуже прошу Вас, Тарасе Григоровичу, подбати, щоб хоч цей лист не потрапив до друку, бо буде мені зле. Тим більше, що цього листа до Вас ми пишемо вдвох з Оксаною Забілою.

Дозвольте Вас заочно познайомити:

– Тарас Григорович Шевченко, відомий світові великий український поет.

– Оксана Забіла, молода українська артистка, героїня кількох українських фільмів.

Я знаю, що і Ви, Тарасе Григоровичу, і Оксана Забіла почервонієте, як молоді дівчата, соромливо й ніяково замахаете на мене руками й скажете дуетом:

– Та що ви, їй-богу. Як вам не соромно говорити таке?

³³ Касяненко Євген Іванович (1889-1938) – громадсько-політичний діяч, журналіст, перекладач. Редактор урядової газети «Вісти ВУЦВК» і додатку до неї – газети «Культура і побут» у 1926-1931 роках.

Та дарма. Це вже така вдача наша староукраїнська: що талановитіша людина, то менше вона себе виставляє, більше мовчить про себе і соромливо ховається в затінку. (Цілком вірне зауваження для старих часів та відповідне їм, але непридатне для новітніх, бо у вік електричної реклами скромність треба вважати за порок. – *Ред.*)

Однак до справи.

Після перших бурхливих привітань (ми не бачились три місяці) Оксана Миколаївна взяла мої руки в свої, заглянула мені в очі й суворо сказала:

– Леоніде, я вас питаю: що це за сезон?

– Да-а, сезончик, нічого сказати, – саркастично відповів я. – Порівняно з нашим сьогорічним мистецьким сезоном, найпохмуріший могильщик – це недосяжний зразок радості, оптимізму й бадьорості!

– Так в чім же секрет?

І ми почали, як завжди, палко дошукуватися причин.

Поговоривши пів години, ми раптом зупинились, розкрили очі й замовкли від здивування: наші думки, наші висновки, наші прагнення, наче частини добре зробленої машини, точка в точку сходилися на одному. Ми почали підганяти, збирати частини цієї машини; машина зашкварчала, шарпонувся маховик – машина запрацювала. Машина – найдоцільніша, воістину прекрасна дитина винахідливої людської думки.

– Оксано, – сказав я. – Напишемо про це Тарасу Григоровичу. Тільки від нього ми матимемо справжнє співчуття, пораду, допомогу.

– Напишемо.

І от ми з Оксаною Миколаївною сідаємо до столу і колективно пишемо до Вас, Тарасе Григоровичу, цього листа.

Над столицею звисла сіра вата осіннього неба.

Спалахнули рампи столичних театрів; почалися склоки між літторганізаціями; до МК³⁴ письменників почали бігати заклопотані товариші з вимогами негайно дати кімнати; видавництва мобілізують сили для боротьби з авансами; Досвітній з Вишнею виїхали на полювання; до Будинку імені Блакитного раз на місяць, рятуючись

³⁴ Місцком, місцевком (МК) письменників – виборний орган, який опікувався організацією письменників у профспілку та оформленям їхніх спілчанських прав, проблемами тарифів і авторських гонорарів, забезпечення літераторів житлом, санаторного й стаціонарного лікування, страхування та іншими матеріально-побутовими питаннями.

від дощу, забігають два-три письменники; під умілою рукою Сосюри й Копиленка зацокали більярдні шари – одним словом, почалося те, що в нас пишно називається літературним і театральним сезоном.

І одразу ж павутиння нестерпної сірятини оплутало наші мистецькі будні. Сонні осінні мухи безнадійно позіхають у редакторських фотелях; піднявши коміри, біжать на роботу заспані артисти; на чолі з Падалкою мляво лаються малярі; і навіть Євген Касяненко «поносіт» українських письменників за «кругову поруку» – тільки за інерцією, так би мовити, «по долгу служби».

В чім річ?

Епоха буяння творчих сил, епоха небувалого відродження пролетарської частини нації, епоха необмежених можливостей для творчого розвитку пролетарського мистецтва! І поруч – мокрі курки, психічний нежить, сонлива доктрина «ніколи подумати», «нема часу», бо день розбивається на тисячі дрібниць – дошкульних, малесеньких, миршавих, але владних, і вони обсмоктують, заїдають мистця, як блохи кудлатого собаку.

В чім же річ?

Багато ми говорили про це, Тарасе Григоровичу. Перед нашими очима – од великих до маленьких – пропливали, мов довженківські гайдамаки, українські мистці, однаково запряжені у важкий рипучий віз української культури: кожен в міру таланту й сил тягне його, поки вистачить сил, по важкому кам'янистому шляху в майбутнє. Раптом хтось когось укусив за ногу (бачили собак в упряжі?) – скавчання, вереск, склока, летять шматки шерсти... Ляскання батога – і знову спокій, тяжке хекання і рожеві стрічки висолоплених язиків.

Ми побачили, Тарасе Григоровичу, просту й жахливу в своїй оголеній простоті річ. І нам стало моторошно, що наші мистці настільки засліплені щоденною боротьбою, аж не бачать цього грізного гальма на колесах нашого допотопного авто:

Ми ще й досі не маємо справжнього мистецького суспільства.

Уявляємо, який скажений галас вчинили б мистецькі шептухи, салопниці³⁵, клікуші, єзуїти, ханжі, коли ми насмілилися б прилюдно сказати це. Вони утопили б нас у жовчі, підняли б на багнети, змішали б із багном в одній із тих смердючих калюж, куди вони намагаються повалити всіх, хто не хоче танцювати під їхню канонізовану дудку.

³⁵ Салопниця – пліткарка, жінка міщанських поглядів.

Ще б пак! На всіх перехрестях злочинно проголошують вони «благополучіє» на нашому мистецькому фронті, зі спритністю дрібних гендлярів вихваляють свій протухлий крам, цвенькають з висоти своєї конотопської дзвіниці про буяння мистецького суспільства. І раптом...

Раптом:

– *Ми ще й досі не маємо справжнього пролетарського мистецького суспільства.*

Так, це факт: літорганізації, мистецькі групи й групочки відгородилися одна від одної неперелазною стіною нетерпимости, замкнулися за перегородочками своїх вузьких, парафіяльних, цехових інтересиків. З хуткістю чумацьких волів сонно пхаються вони «по дорозі в майбутнє» від резолюції до резолюції. Маляри й музики висовують заспані обличчя зі своїх барлогів раз на рік. Наших артистів ми бачимо тільки на сцені та десь у церобкоопівській черзі.

Мишачі нори з українлісівськими канапками³⁶ та дешевими килимами засмоктують людей.

І цього сезону це особливо впадає в очі.

«Де ж причини?» – запитаєте Ви, шановний Тарасе Григоровичу.

Причини в нас самих.

Навкруги гудуть заводи, росте Дніпрельстан, співають дроти, кричить радіо, мільйонні юрби святкують XI річницю Жовтня, сліпучі обрії відкриваються перед нами... А. в кожному з нас під модним піджаком сидить іще гергепа³⁷ – такий, знаєте, мистецький куркулик з Конотопа, Солопій Черевик у фетровому капелюсі – дурнуватий, але хитрий мужичонка. Інтереси власної клуні (театральної, літературної, малярської, музичної) він ставить над усе. Що йому українська й загальнолюдська пролетарська культура? Аби в його клуні було все гаразд! Українська культура вимагає жертв? Солопій Черевик цього не розуміє. На цю ділянку треба кинути всі ліхтарі, всі юпітери, всі смолоскипи? Треба спільно освітити цей шматочок шляху? Солопій Черевик чухає потилицю:

³⁶ Тобто меблі, виготовлені з деревини, якою розпоряджалася Українліс – Українське лісопромислове товариство на паях (пізніше Український державний лісозаготівельний і деревообробний трест).

³⁷ Гергепа – велика незграбна людина.

– Нема часу, знаєте. У мене в самого роботи до чортового батька. Он мій Ванічка розквасив собі носа на новому романі.

Або:

– Яка там «спільна мистецька думка», коли у нас із прем'єрою не виходить. Павлушечка написав нам таку п'єсу, що хоч плач. Дні і ночі, плачучи, переробляємо.

І от, борсаючись по своїх клунях, письменники не ходять до театру («нема часу»), артисти дізнаються про новини літератури з десятих вуст («нема часу»), малярі махають руками на музик, композитори – на малярів, письменники – на артистів, артисти – на композиторів і малярів, музики – на всіх разом... – таке шалене махання навкруги, що починає крутитись голова. Літературний будинок імені Блакитного порожніє і в'яне, як нарцис під колесами авто.

Мишача нора, затишне кубельце засмоктує людину.

«Ліками від цього може бути зв'язок з масами, – цілком слушно пише один редактор. – Ближче до мас, глибше в маси того класу, пролетаріату, що його ім'ям нині так часто божаться. Глибше в маси, і вони вилікують од отого безнадійного скавуління».

Де один бік справи. Колись я Вам про це вже писав.

А от про другий бік варто поговорити.

Коли ми не хочемо остаточно запліснявіти по своїх конотопських мистецьких клунях, нам треба зараз же подумати про *негайну гостру реформу нашого мистецького співжиття*.

Нам треба винайти нові, свіжі форми товариського єднання – без протоколів, секретарів, без портфелів, без засушливої офіційної казенщини наших звичайних зібрань.

Коли б ми не боялися, що нас зрозуміють надто бульварно, по-богемському, з французьким буржуазним альковно-адюльтерним присмаком (найдуться, мабуть, і такі розумники), – ми сказали би, що *нам потрібен пролетарський мистецький салон*:

блискавичні вибухи свіжої думки, гострої товариської критики, відчуття єдності, спільності нашої роботи, обопільної підтримки, запашної дружньої атмосфери, в якій могли б викристалізовуватись думки, ідеї, плани, де нарешті можна було б – *horribile dictu*³⁸ – також і відпочити після напруженої нервової роботи серед диму, скреготу й гуркотіння наших творчих буднів. Яблуні в'януть – яблуневі сади квітнуть вічно. Слава і радість яблуневим садам, а найбільша радість

³⁸ *Horribile dictu* (лат.) – страшно сказати, страшно вимовити.

тим, хто з прокуреної, задушливої кімнати виходить у той сад – дихати яблуневим цвітом.

Будинок імені Блакитного моторошно порожніє, як трюм покинутого буксирного пароплава. Ось піщана пустеля, де на новому, зрошеному, угноєному, тисячеплодючому ґрунті, як одна зі складових частин нашої многогранної мистецької роботи, повинен повстати

пролетарський мистецький салон.

Сюди не треба буде притягати за вуха наших шановних мистців. Вони самі будуть прагнути своєї мистецької оселі, вони принесуть сюди свою творчу думку, бо тут їх будуть не тільки «поблажливо» вислуховувати. Тут під впливом мистецького тертя гартуватиметься єдина мистецька думка, тут освіжатиметься голова, буде оновлюватись творча істота, тут набиратимуть сили й досвіду молоді мистецькі паростки.

Будуть вечори, коли сюди завітає запрошений нами робітник від верстата, прийде робкор, червоноармієць, радянський службовець, робфаківець, учений, інженер, прийде нарешті запрошений із сільбуду селянин, що на два дні приїхав до столиці в своїх справах.

Ми порівняли це з нашими казенними інсценізаціями товариських вечірок у Будинку Блакитного – і нас охопила шалена людяна лють проти нашої пихи, ханжества, езуїтства; а надто проти нашого нечисленного мистецького жіноцтва, що й досі навіть не спробувало вивести нас у яблуневий сад.

Тут ми хочемо, вельмишановний Тарасе Григоровичу, висловити одну єретичну думку, за яку нас – знаємо – підняли б на вила засохлі скопці, добровільні охоронці проклятої моральної спадщини канарково-фіранкових фортець.

Половину вини за весь цей мистецький нелад ми покладаємо на українське мистецьке жіноцтво.

Вірніше, на ті одиниці, що роблять з нами спільне діло, бо, суворо кажучи, з їхньої вини ми ще й досі не маємо українського мистецького жіноцтва.

Ось на кого падає майже історична вина за болотяну тишу, за мишачі нори, за тихі кубельця.

Це не жарт, не фейлетонний парадокс. Це серйозне й тяжке лихо, що гальмує й довго ще гальмуватиме поступ нашої культури.

Хто, як не вона, нова українська жінка-мистець, жінка-громадянка, міцна й культурна жінка-товариш по спільній роботі,

хто, як не вона, залле наш мистецький салон яскравим світлом бадьорости, волею до творчости, блискучою радістю, свіжістю молодости. Хіба не траплялось і Вам, Тарасе Григоровичу, з чадної задушливої кімнати вийти у весняний яблуневий сад?

Відкиньмо з огидою похабні й ханжеські посмішечки мистецьких салопниць, портфелястих людців, що хотіли б наше мистецьке суспільство перевернути на чоловічий монастир з брехливим ідіотсько-благочестивим пуританством зовні, про людське око, і гидкою, дрібненькою, слинявою розпустою вночі по темних кутках.

Хто ж, як не Ви, Тарасе Григоровичу, зрозуміє нас, Ви – бунтар, поет, європеєць у чоботях, в протилежність рушниковим хуторянам у модних піджаках, лакерках і жовтих рукавичках. Ваше життя було тяжке й безпросвітне, але й Ви, мабуть, зазнали щастя відчувати на собі животворчий і прекрасний вплив високоінтелектуального, талановитого, поступового жіноцтва.

Нині, на дванадцятому році Жовтня, ми маємо не один десяток українських жінок, які можуть пишатися з того, що з перших років революції з нами крок у крок несуть на своїх плечах тягар нашої культури (немає потреби називати їхні імена). Хіба не вони перші повинні були вибухнути думкою про пролетарський мистецький салон?

Ні, вони затишно мурчать по своїх тихих кубельцях.

Поговоріть з ними. Як перевернутим кріслом, вони захищатимуться «біологічною трагедією» і «об'єктивними соціальними причинами». І, між нами кажучи, Тарасе Григоровичу, тут наші жінки мають певну рацію.

Жінка і громадськість. Жінка і мистецтво. Жінка і сім'я... – вічно муляюча й досі ще не розв'язана проблема. Правда, на сьогоднішній день ми маємо низку видатних марксівських праць, що теоретично намагаються розв'язати це питання в позитивному розумінні. Але практика життя каже нам про інше. Жорстока трагедія переслідує найкращих, найактивніших жінок нашої країни. Жінка-громадянка і жінка-мистець тільки тоді мають право ними бути, коли вони цілком гублять свій жіночий знак, свій жіночий початок. Багато (ох як багато) ще є таких портфелястих людців, що й досі громадську активність принадливої, гарно одягненої жінки вважають за примху, за каприз особи чарівного полу. На жаль, ще й сьогодні потрібен маскарад: кепка, косоворотка, засалені брудні коси, цигарка в зубах і

портфель (обов'язково старий, потертий) під пахвою. В такому «стандартизованому» вигляді з жінкою розмовляють як з товаришем. Інакше вона «особа чарівного полу».

Так. Але це не може оправдати заспокоєного мурчання по тихих закутках «самозаглиблення». Це не оправдує тих найкращих жінок України, що, вдарившись лобом об стінку подібних препон (жінка – громадськість – сім'я – мистецтво), замкнулися в собі й відійшли від активного громадського життя. На тих, хто спить на волі, історія показуватиме пальцями, як на нікчемних і жалюгідних рабів.

Коли ми говоримо про роль жінки в пролетарському мистецькому салоні, ми з огидою відкидаємо образ буржуазної великопанської салонної «левиці», що вміє бавити гостей, вміє про все поверхово поговорити, в курсі мистецьких і навіть політичних сенсацій та скандалів, знає всі плітки, знає манери і лоск. Салонна матрона нам не потрібна.

Але українську жінку-мистця, громадянку й товариша ми хочемо бачити господинею в мистецькому салоні – в повному озброєнні культури, інтелекту, жіночності.

Солопій Черевик не зрозуміє нас. Він буде трухляво хіхикати або жбурне в нас кавалок бруду зі свого гнилого словесного багна.

Але Ви, Тарасе Григоровичу, – поет, бунтар, європеець – Ви відчуєте те, що ми хочемо сказати. Ви можете зробити те, що не під силу нам. Що можемо зробити ми, молода артистка і скромний письменник з півдесятком фарб на своїх учнівських палітрах? У Ваших же руках – геніальне перо світового поета, велетня мислі й слова.

Так от, напишіть Ви їм, Тарасе Григоровичу.

Напишіть нашим жінкам, яку велику місію покладає наша доба на їхні плечі. Напишіть, що не сміють вони дрімати по своїх мишачих норах, не розцвівши в'янути. І ще напишіть, що найгеніальніші паростки творчої думки в'януть на кам'янистому ґрунті індивідуалізму; сохнуть без сяйва синіх, карих, чорних очей; гинуть без тучного дощу жорстокої дружньої критики.

А портфелястим людям гримніть, щоб зі спритністю одеського кравця не моталися під ногами зі своїми німецькими мірочками.

Від легендарної Роксани через гетьманську Марію³⁹, покритку Катерину з темряви сивих віків вилинула колишня вікова рабиня в осяйний Жовтень – не для того, щоб на дванадцятому році його заспокоюєно замурчати в тихому закутку, як нікчемне кошеня, якому для повного щастя досить чашки теплого молочка й м'якої канапи.

Стіни житлокоопівських закутків міцні й непроникні. Крізь них не проходять великі й грізні вибухи борні, де серед диму й полум'я, серед зривів і катастроф чорні від диму люди закладають фундамент майбутнього будинку української пролетарської культури.

Хай розчиняють вікна.

Хай розчиняють вікна, поки не пізно.

Ваші, Тарасе Григоровичу,

*Оксана Забіла
Леонід Чернов*

*Харків
Жовтень 1928*

(«Мистецькі матеріали Авангарду», 1929).

³⁹ Маються на увазі Роксолана (Хасекі Хюррем Султан), дружина султана Сулеймана I Пишного, і Мотря (також Мотрона, Марія) Кочубеївна, кохана гетьмана Івана Мазепи.

Зустрічі з читачами

Сторінки дорожнього блокнота

ОДЕСА З УСІХ БОКІВ

Скільки облич має Одеса?

Два, три?

Ні, не два й не три. Далеко більше.

Наприклад: що найбільше вразило нас, коли ми помчали авто широкими сонячними вулицями?

Перше, що нас вразило, – це напис на паркані величезними білими літерами крейдою: «Райх, приході на Ланжерон»⁴⁰.

І друге – це одеські «Известия» – на три чверти українською мовою»⁴¹.

От два бігуни⁴², два полюси сьогодношньої Одеси.

З одного боку – відомий цілому світові одеський «любопітнік», гонивітер, ледарюватий піжончик – отой самий, що за часів імперіалістичної війни торгував «діабетом»⁴³. Тепер нащот «діабету» важко. Доводиться йти на біржу праці або перебиватись дрібненькими «делами», фланірувати по Дерибасівській і зітхати, зітхати...

«Любопітнік» надзвичайно «компанійська людина». Він вам усю душу викладе, як на долоні:

– Ви ж розумієте: була Одеса-мама, стала Одеса-яма. Раніше, коли ти не хотів заробляти, ти повинен був затуляти руками кишень, інакше гроші самі туди сипались. А тепер...

Тяжке зітхання.

Погано живеться неробам в Одесі. Немає «дел». Доводиться працювати.

Сам Гольдштейн зажурився.

Про Гольдштейна в Одесі є легенда.

⁴⁰ Ланжерон – пляж в Одесі на мисі Ланжерон.

⁴¹ Нині одеські «Известия» цілком перейшли на українську мову. Газета виходить під назвою «Чорноморська комуна». (Примітка у першодруку).

⁴² Бігун (заст.) – полюс.

⁴³ Імовірно, йдеться про торгівлю медичними довідками про захворювання на діабет, які увільняли від мобілізації на фронт.

Ще за часів громадянської війни він випадково знайшов портфель з дуже важливими документами. Приніс і віддав. «Яку нагороду хотіли б ви за це мати, Гольдштейн?» – «Я хотів би одне, – відказав Гольдштейн, – щоб мені дозволили вільно торгувати горілкою».

Дозволили. Найрозкішніший ресторан у «Лондонському» готелі належав Гольдштейнові. Фокстрот, коштовні вина, знамениті одеські музиканти – Мітнік і Саксонський⁴⁴, ті самі, що «своєю музикою держать Ерденка⁴⁵ у жилетному кармані».

І справді, прекрасні музиканти. Мітніком і Саксонським пишається Одеса.

Але сьогодні закрили Гольдштейна за борги.

Маленький, чорненький, гладенький, елегантський, з чорними щіточками вусиків, він страшенно розмахує білими здобними руками і кричить:

– Можна «делать дело»? Спробуй. Не встигнеш почати, як сам себе мимоволі питаєш: «Гольдштейн, камо грядеши, кво вадіс?»

І сам собі відповідає з фаталістичною покорою:

– Ясно. І к неплатежу. А фінвідділ має право штрафувати від двадцяти п'яти до шестисот карбованців. Но, как хороший співак, він завжди бере верхнє «до».

Старі, завзяті одесити сидять тепер на сонечку на бульварі Фельдмана і скептично поглядають на порт. Вони бачили «кращі часи». Тепер ліве око примружене (як примружив його дванадцять років тому, так воно і лишилось), і з ока того бризкає убивчий скепсис, недовіра, презирство.

Це уламки старої Одеси.

А поруч буяє нова Одеса, бурхлива пролетарська красуня. А поруч одеські «Известия» – на три чверти українською мовою.

В Одесі українська газета.

Влітку цього року автор цих рядків жив в Одесі і ходив у тропічному шоломі. Якось у трамваї якийсь допитливий одесит не втримався:

– Скажіть, ви англієць?

⁴⁴ Відомий дует Ісака Митника (скрипка) і Лазаря Саксонського (фортепіано) у 1920-х роках виступав у ресторані готелю «Лондонская». Пізніше обидва працювали концертмейстерами в одеській опері і філармонії.

⁴⁵ Ерденко Михайло Гаврилович (справж. Ерденков; 1885-1940) – російський скрипаль циганського походження. Вважається засновником циганської музичної династії Ерденко.

– Ні.

– Ах я чудак! Як я не догадався, що ви австрієць.

– Ні, я й не австрієць.

– Гм! – Довга пауза. – Я сам собі дивуюсь. Як це я не вгадав.

Кожна дитина скаже, що ви німець.

– Ви знову помилились. Я не німець.

– А хто ж?

– Українець.

– Ага, значить руський.

– Ні, не руський. Українець.

– А, тепер розумію: малорос.

– І не малорос. Я – українець.

В очах у нього — здивування й нерозуміння:

– Да какая ж різниця?

Україна, українець, українська мова – це пересічний одесит розуміє тільки в пристосуванні до посвідки другої категорії⁴⁶. Далі українське кінчається. Далі починається «Малоросія».

І оцей самий одесит починає читати українську газету.

Дозвольте тепер дати коротеньке слово цифрам.

В Одесі 341 тисяча населення.

Одна лише велика промисловість налічує двісті підприємств. Дрібних підприємств більше восьми тисяч. В Одесі двадцять тисяч робітників. Тут великий Суднобудівельний завод імені Андре Марті. Машинобудівельний завод імені Леніна. Джутова⁴⁷ фабрика. Дві шкіряні фабрики. Великий Завод сільськогосподарських машин імені Жовтневої революції. Він випускає один плуг що півтори хвилини.

Оце і є другий полюс славного міста Одеси з двадцятитисячною армією робітництва – той полюс, куди ми приїхали продемонструвати свою роботу і почути слово нашого споживача.

В БУДИНКУ ПРЕСИ Й НА ЗІЗДІ РАД

Про наш перший виступ в одеському Будинку преси писали так:

⁴⁶ У рамках українізації в березні 1927 року було встановлено, що державні установи й підприємства можуть брати на службу тільки людей, які мають посвідку про знання української мови 1-ї або 2-ї категорії. Відповідні посвідки видавали комісії з українізації після складання іспиту з української мови.

⁴⁷ Джу́т – трав'яниста південна рослина, зі стеблових волокон якої виробляють шпагат, канати, грубу тканину.

«Тов. Демченко гаряче вітав українських письменників. Сосюра. Йогансен. Слісаренко. Вразливий. Василь Чечвянський. Леонід Чернов. І кожне ім'я ми зустрічали як близьке, як знайоме, як рідне...»

Ми не маємо сумніву, що тов. Светлов як гостинний хазяїн трошки перебільшив і наговорив нам компліментів. Бо нас, звичайно, мало знає не тільки трудяща Одеса, а навіть одеський професор Волков⁴⁸, який, читаючи доповідь, мало не переплутав наші прізвища і виїжджав на загальних фразях.

У Будинку преси нас слухала кваліфікована аудиторія, і я занотував у себе в блокноті: «Цілком помітний перелам у ставленні одеських робітників мистецтва до української культури».

Цей перелам справді мене вразив. І треба знати пересічного одеського робітника мистецтва, щоб зрозуміти моє здивування.

Йогансен на естраді. Читає. А за лаштунками художник одеської «Вечірки» накидає портрет Василя Чечвянського.

Обидва нерухомі. Чечвянський позує, художник з головою поринув у роботу. Пильно малює і, між іншим, кидає Чечвянському запитання.

– Слушайте, откуда вы приехали?

– З Харкова.

– Кудя едете?

– В Харків.

Пауза. Малює.

– Что вы с этого дела имеете?

– Майже нічого.

Художник зневажливо, недовіжливо дивиться на Чечвянського («Бреше, фраєр») і знизує плечима:

– Стоит ездить...

Ззаду хтось підходить. Художник, не відриваючись від роботи, до нього:

– Слушайте, Навроцький... – Пауза, малює. – Ви міне забгали стуль... – Пауза, малює. – Я очень устал... – Пауза, малює. – Я на вас ругаюсь...

– То я вам зараз дам стільця.

– Не надо... *Я этого уже кончаю.*

⁴⁸ Волков Роман Михайлович (1885-1959) – український фольклорист і літературознавець, професор. Перший ректор Одеського інституту народної освіти (1920-1923), пізніше перший декан філологічного факультету Одеського державного університету.

У цьому діалозі – ціла психологія одеського митця в лапках, що вже, на щастя, поволі зникає.

Раз ви «с этого дела» нічого не маєте, то «стоит ездить».

І хоч нам приємно було виступати перед такою гостинною, уважною аудиторією, проте ми з нетерпінням чекали нашого виступу на Одеському окружному з'їзді рад.

О, це зовсім інша аудиторія. Нас тут зустріли без компліментів, але ми без слів бачили тепле ставлення до нас господаря Одещини.

Тов. Триліський⁴⁹ говорив так:

– У вашій особі ми вітаємо українське пролетарське письменство, що так буйно розквітло за часів нашої революції. Вашу працю ми вважаємо за невідійману частину загального соціалістичного будівництва. Ми знаємо, що ви являєте ті течії українського пролетарського письменства, що своєю творчою роботою сприяють пролетаріатові в його боротьбі за здійснення соціалізму.

Потім ми читали свої твори. Коли виступав Сосюра і читав свою «Червону зиму», я дивився в обличчя літньої селянки, що сиділа в першому ряду. Я бачив, як вона приставляла руку до вуха, щоб краще чути. (Сосюра під кінець читає дуже тихо.) Я бачив, як вона розкрила рота. І я бачив, як вона плескала й вимагала, щоб Сосюра прочитав іще свій вірш про батька.

Хай ті письменники, що вагаються, частіше перевіряють свої твори перед робітничою аудиторією. Хай частіше слухають відгуки робітників про свої твори.

Скінчивши виступ, ми говорили з тов. Триліським. Завбудинку преси розповідав йому про план наших майбутніх виступів на найбільших фабриках і заводах.

Слісаренко сидів блідий – йому напередодні сподобались купати (жахливі одеські ковбаси на три чверти з перцем, гірчицею, мало не товченим салом), і тепер Слісаренко трагічним голосом говорив, що йому, мабуть, доведеться передчасно виїхати до Харкова.

– Не пустимо. Не пустимо! – говорили нам. – Лікуйтесь в Одесі. Відпочивайте. Завтра ми дамо вам автомобіль і покажемо Одесу з усіх боків.

⁴⁹ Триліський Олекса Лукич (1892-1937) – український радянський діяч. Голова Одеського окружного виконавчого комітету (1927-1930).

Слісаренко сидить, посміхається з виглядом мученика науки, якому роблять вівісекцію.

ПО ФАБРИКАХ І ЗАВОДАХ

Національний склад славного міста Одеси такий: росіян – 156 тисяч, євреїв, здебільшого зросійщених – 153 тисячі і українців – теж зросійщених – 47 тисяч. За соціальним складом найбільший процент зросійщених українців падає на робітництво.

Після цього ясно, як обережно треба підходити до питання про українізацію Одеси.

У цьому ми переконалися, коли після виступів у центрі міста поділились на групи й почали їздити в гості до робітників на найбільші одеські підприємства.

В перший же день мені довелось тут дуже перетремтїти.

Я сплю, як відомо, довше за всіх. Того ранку я прокинувся від удару по голові: розплющивши очі, я побачив над собою зава Будинку преси з якоюсь жінкою. Завбудинку необережно впустив мені на голову свій жахливо важкий портфель. Тепер він збентежено чухав потилицю і говорив:

– Я вас дуже прошу. Якогога швидше. Нас чекає авто. Там обідня перерва.

– Де?

– На шкіряному заводі.

– А де решта письменників?

– Снідають. Де ваші черевики? Поспішайте, товаришу.

Я одягся й побіг шукати товаришів.

В їдальні Чечвянський з Вразливим покїрно чекали на Йогансена й Слісаренка. Ці двоє, як звичайно, побігли розшукувати дріб. Цей дріб якимсь прокляттям висів над нашими головами в Одесі. Увесь свій вільний час Йогансен зі Слісаренком акуратно розподіляють на дві рівні частини: першу вони витрачають на біль у шлунку, другу – на шукання дробу. Вони купують неймовірну кількість дробу. Я боюсь, що незабаром Слісаренко з Йогансеном вистріляють усіх зайців на Україні.

Я нервуюсь: біля готелю нас чекає автомобіль, а Йогансена нема. Я лечу на Дерibasівську, бігаю по всіх мисливських крамницях і в кожній дістаю стандартну відповідь:

– Були й зараз тільки вийшли.

Нарешті я ловлю мисливців. Ідемо до їдальні. Але Чечвянського вже немає. Він пішов по мисливських крамницях шукати нас. Лишаю в їдальні Йогансена, біжу шукати Чечвянського. Піймав. Ідемо до їдальні. Йогансена там уже немає. Він пішов шукати нас.

Кінчилося тим, що ми безнадійно розгубили один одного, і всі, люті й похмурі, з лайкою і скреготінням зубовним бігали по вулицях, шукаючи один одного.

В такому стані мене піймали завбудинку з робітницею, посадили в авто, і веселі одесити могли цього ранку спостерігати незвичайну картину: вулицями Одеси тихо пхався чепурний автомобіль. Робітниця і завбудинку держали мене під руки. Я обмацував очима кожну постать на тротуарі і моторошно, як людина, що заблудила в Сахарі, гукав:

– Он, здається, Чечвянський... Вася-а!

– Сосюра. Чи то не Сосюра? На кого ж вони мене покинули?

Так ми не знайшли нікого, і мене повезли на шкірзавод одного.

Мені було холодно в грудях. Я не боюсь виступати, але опинитись одному... в Одесі... на шкірзаводі...

Та я не шкодував, що поїхав на шкірзавод, хоч і почував себе страшенно самотнім.

Обідня перерва перетворилася на товариську зустріч і закінчилася дружньою бесідою.

Найбільше, звичайно, цікавить усіх питання про українську мову, про українську культуру. Переважна більшість робітників тут українці, але розмовляють російською мовою.

Чому?

Я розповідаю робітникам один випадок, що трапився зо мною тут-таки, на заводі, дві хвилини тому.

Старий майстер ішов спереду, показуючи шлях:

– Сюди, сюди, будь ласка, – говорив він по-українському.

Ззаду залунав сміх.

– Эге, наш Петр по-украински умеет.

Старий Петро почервонів.

А потім, у дружній розмові виявилось, що більшість уміє по-українському. А говорить по-російському. По-українському говорити... соромиться.

У цей час, коли ми в тісному колі розмовляли на шкірзаводі, у другому кінці Одеси решта моїх товаришів під'їжджала до найбільшого Одеського суднобудівельного заводу.

Зустрілися в одному з цехів. Коли Йогансен почав говорити, залунали голоси:

– Говорите по-руськи.

– А чому по-руськи? – запитав Йогансен.

– Мы по-українськи не понимаем.

– А от ми зараз побачимо, – відповів Йогансен і почав говорити по-українському.

За чверть години:

– Не, скажіть, товариші, по щирості: зрозуміли?

– Вас-то ми розуміємо, – кажуть. – А от газети не дуже. Чому це?

– А тому, що не всі наші газетярі знають звичайну, людську, не «українізаторську» мову. Треба підтягти наших газетярів, і це повинні робити самі робітники.

І на шкірзаводі, де був я один, і на суднобудівельному, де була решта товаришів, наші розмови закінчилися майже однаково: нас розпитували, як і про що ми пишемо і про що думаємо писати; вимагали робітничої тематики; питали, що робить Хвильовий і яку нову п'єсу написав Куліш. Потім питають, що треба читати з української літератури.

Ми даємо довгий список.

Увечері, лежачи в готелі, починаємо розмірковувати: в Одесі ми вже шостий день, зробили дванадцять виступів, дуже потемніли, а нас усе запрошують і запрошують: треба ще до студентів, до червоноармійців, на курси українознавства, до лікарів, і ще, іще, іще...

Нас чомусь приваблює кінофабрика: нас там зустріли дуже тепло. Нам показували нові картини. Нас знімали для кінохроніки. Ми за те читали свої вірші й гуморески.

Любі друзі, українські кінематографісти.

Коли ви випадково прочитаете ці рядки, згадаєте ще раз сонячні дні нашої зустрічі. Хай вам світить щедре одеське сонце під час ваших натурних знімань. Хай ніколи не блимають ваші юпітери.

Хай ще багато років працює на користь української кінематографії товариш Меж – костюмер, той самий, що говорить:

«Забыл, что у меня сегодня играет Бучма: не то сапоги, не то обмотки».

ДОНБАС. ДЕБАЛЬЦЕВЕ

Генрі Фора, геніальний капіталістичний «соціаліст», сказав одного разу:

– Я не можу дозволити собі таку розкіш, як бруд на моїх фабриках. Бруд на фабриках занадто багато коштує.

Цю істину нам слід було б запам'ятати. І як жаль, що цю істину забули дебальцівські робітники.

Рідко нам доводилося бачити більшу неохайність, ніж на найбільшому Дебальцівському залізничному ремонтному заводі. Скрізь калюжі, іржавий залізний лом, бруд і сміття по коліна.

Донбас узагалі не може пишатися гарними шляхами. Але Дебальцеве побило рекорд. Ох, ці калюжі! Як гостро їх відчуваєш, а надто коли в тебе тече калоша, в підметці дірка і немає при собі зайвої пари панчіх.

Ми йдемо виступати.

Далеко десь передо мною зі спритністю циркового акробата перестрибує з грудки на грудку Остап Вишня. За ним плентаються, взявшись за руки, Панч і Сенченко.

Я, звичайно, позаду. Відстав.

З усієї нашої строкатої компанії я найповільніша, найнезграбніша людина. Проти мене Остап Вишня – це людина-блискавка. Він примушує мене починати збиратись на виступ за три з половиною години. І все ж таки я спізнююсь: мене завжди підводять калоші. У найпотрібніший момент ці прокляті створіння зникають без вісти, і я плентаюсь по калюжах без калош. Через це я завжди стаю об'єктом дотепів Петра Панча. Не знаю, що він робив би, коли б мене не було.

Назустріч нам лавами сунуть робітники.

Сьогодні субота, вони скінчили роботу, зголодніли і квапляться додому. Це чергова «неув'язка». Ті, що влаштовували наші виступи, забули десь щось «ув'язати», «поглибити» й «погодити».

Іду повз натовп і чую не зовсім прихильні одзиви про українське письменство:

– Гм! Письменники... – В голосі убивчий скепсис. – А кому вони потрібні?

Настрій падає, і ноги стають важкі.

Чи, може, ми справді нікому «не потрібні»?

Але досить було ввійти до клубу, щоб побачити, що ми потрібні, що українське робітництво в масі своїй знає й розуміє нас.

Нас слухали.

Перекривлені увагою, замурзані обличчя, мозолясті брудні руки, блискучі очі. Ці люди прийшли слухати нас просто з роботи, від верстата. Хазяїни нашої країни.

Хтось із товаришів сидить поруч і шепоче:

– Подивишся на аудиторію – і переповнює тебе така бадьорість, така охота до роботи, що...

Сенченко висловлює те, що почуває кожен з нас.

Вишня у нас «вождює».

Він уміє якось надзвичайно тепло й щиро розмовляти з робітниками. Вони бачать і почувають у ньому «свого».

Вишня розповідає:

– Двадцять вісім мільйонів українських селян говорить українською мовою. Соціалістичне відродження нашої країни вимагає, щоб пролетаріат узяв у свої руки провід українським культурним процесом, бо інакше цей провід потрапить до чужих, ворожих нам рук. Річ, кінець кінцем, не в тому, щоб робітник негайно, сьогодні ж заговорив українською мовою. Річ у тому, щоб робітництво зрозуміло потребу опанувати українську культуру.

Аудиторія у нас ідеальна.

Слухають уважно і міркують.

Поважний бородатий робітник устав і скаржитися:

– От коли ви з нами говорите українською мовою, товариші письменники, ми все розуміємо. А от газети – не дуже.

– Не добереш.

Товариші газетярі, чуєте?

Потім ми читаємо свої твори.

Чорт його бери! От де письменник може відчутти, для кого він працює. Якими дрібними здаються наші сімейні, міжгрупові незгоди перед лицем нашого соціального замовця – робітника.

Вишневі фейлетони остаточно розворушили аудиторію.

Починається жорстока суперечка.

Чи повинен робітник давати соціальне замовлення письменникові?

Чи покластися, так би мовити, на письменницьке сумління?

Закінчивши виступ, ми йдемо до невеличкої чекальні. Ще хвилинка – і ми в тісному колі робітників.

– Слухайте, товариші! – кричить до нас молодий замурзаний робітник. – Тут до нас один товариш приїздив і казав, що української літератури майже немає, а єсть російська.

Його перебивають:

– Не бузи.

– Ти просто ні чорта не зрозумів.

Починається суперечка, в якій розібратись неможливо.

Але бачимо ми: крига вже пішла. Швидко несеться крига.

Вона знесе і потрощить усіх, хто намагається поставити опір великій культурній справі.

Дехто з нас не вперше на Донбасі. Минув тільки рік, а Донбасу не пізнати. Свідомість робітництва росте уперто, невпинно.

Руйнує перешкоди.

А перешкоди є, серйозні перешкоди.

До нас у вагон (жили ми у вагоні) приходив учитель.

– У нас тут, – каже, – понад сто вчителів, а таких, що усвідомили собі справу, – душ п'ять, не більше. Дрібні службовці переважно гальмують діло. Ви подивилися б на них. Справжні допотопні екземпляри.

«Допотопних екземплярів» ми, треба сказати одверто, так і не бачили: вони тікали від нас, як чорт від ладану, або перефарбовувались у захисний колір.

Зате на виступі в школі, в молодих блискучих очах школярів, у захоплених обличчях ми бачили запоруку того, що ми переможемо.

КРЕМЕНЧУК

Кременчуцькі робітники зустріли нас по-товариському уважно.

Але це зовсім не «захоплені поклонники». Літній робітник Крюківських вагонних майстерень, слюсар, що не має жодного уявлення про наші літугрупування і паршиві літсварки, влучає в ціль:

– Доводилось мені читати сучасних письменників. Доводилось не раз... Так от, читаєш, читаєш, і зло тебе бере. Зразу видно, що сидів чоловік у кабінеті й «сочиняв». Так, товариші, не виходить дело.

Панч записує, хоч ці зауваження зовсім не до нього. Він один із перших письменників, хто підійшов до робітничих тем.

Сосюру знають скрізь. Особливо вчительки. А також школярі.

Коли ми читали для школярів і Сосюра, забувши далі слова свого вірша, зупинився і безпорадно подивився на нас, то один зі школярів тихенько підказав далі.

Школярі... Молодість... Вони розвісили по стінках наші фото, частували нас яблуками і цукерками.

Стільки молодого сміху, буяння, радості, що одного з нас охоплює відповідний настрій і він починає наспівувати мотивчики з «Алло на хвилі»⁵⁰.

Маленький карапуз докірливо хитає головою.

– Чого ти?

Карапуз солідним баском:

– Такий великий дядя – і танцює...

Але не скрізь ми танцювали. У великій світлій залі окружкому⁵¹ секретар докладно розповідав нам про п'ятирічний план їхньої округи, про хлібозаготівлі, українізацію і культурне будівництво. Ми дістали про Кременчуччину великий гарний матеріал.

Про наш візит до червоноармійців гарматного полку слід писати цілі підвали⁵². А сьогодні – коротенько.

За старих часів слово «касарня» було погане слово. Воно визначало бруд, казенщину, жах.

Тепер червона касарня – осередок культури, чистоти, охайности.

Нас повели в їдальню. Але ж, даруйте, хіба це їдальня? Це затишний прекрасний ресторан. Так, навіть радіо грає під час обіду. Власна маленька радіостанція, утворена самими червоноармійцями. Двічі на тиждень – радіогазета.

Церобкоопові нашому треба повчитися варити такий гарний борщ, яким нас частували червоноармійці.

Я боюсь набриднути читачеві описом прегарних червоних кутків і гімнастичної зали.

Чечвянський довго дивиться на правильні ряди червоноармійських ліжок, укритих сірими ковдрами, на яких унизу написано «ноги». Це щоб червоноармійці правильно застеляли ліжка.

⁵⁰ «Алло на хвилі 477» – естрадна вистава-ревію в театрі «Березіль», прем'єра якої відбулася 9 січня 1929 року. Режисери Володимир Скляренко, Борис Балабан, Леонтій Дубовик під керівництвом Леся Курбаса. Музику написав Юлій Мейтус, тексти пісень – Майк Йогансен.

⁵¹ Окружком – окружний комітет.

⁵² Підвал – нижня частина газетної сторінки, відділена для окремої статті; стаття, яка займає нижню частину газетної сторінки.

Стояв Чечвянський мовчки. Підходить до нього краском.

– Ну, що скажете, товаришу?

– Що скажу? – рипить Чечвянський. – Скажу, що в старій касарні солдат від «муштри» не знав, куди подіти навіть свою бідолашну голову. А тепер червоноармієць знає, куди йому класти навіть ноги.

Жарт полетів по касарнях.

ТИЖДЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКУ

Святковий настрій охопив нас іще на харківському вокзалі. Ми їхали на Тиждень української культури – на бучне свято, що сколихнуло ціле велике індустріальне місто, місто заводів-велетнів.

Трапилось так, що на цей тиждень збіглося кілька великих свят: Шевченкові свята, десятиріччя Шевченківського театру, свято Паризької комуни, конференція МОПРУ⁵³, двохсотий номер дніпропетровської газети «Звезда».

Ми їхали на Всеукраїнський зліт письменників, артистів, режисерів, драматургів.

Про це гомоніли на харківському вокзалі.

– До речі, ви всі поїдете в твердому вагоні, – додав Шпол⁵⁴, уминаючи другу порцію шніцеля. – По-пролетарському. Бо м'яких квитків уже немає. Неув'язка.

«Неув'язка» не завадила нам спати на твердих полицях, під акомпанемент оглушливого верещання чийогось двомісячного нащадка.

... На дніпропетровському вокзалі – прапори, оркестри, представники робочих організацій.

Плакат:

«Вітаємо дорогих гостей.

⁵³ МОДР (рос. МОПР) – Міжнародна організація допомоги борцям революції; комуністична організація, яка надавала матеріальну допомогу лівим діячам в усьому світі.

⁵⁴ Шпол Юліан (справжнє ім'я Михайло Омелянович Яловий; 1895-1937) – український поет, прозаїк, драматург. Перший президент ВАПЛІТЕ.

Шевченківці».

Заступник наркома освіти тов. Полоцький⁵⁵ промовою починає мітинг.

Рожевий морозний ранок. Чекаючи нас, чмихають автомобілі.

Тов. Полоцькому відповідає зав. агітпропвідділу.

Він говорить про величезне значення Тижня української радянської культури для дніпропетровського робітництва.

Далі говорять представники комсомолу й Червоної армії.

Скінчили.

– Де ж Остап Вишня? — гукають з натовпу.

– Покажіть Остапа Вишню.

У Максима Лебеда⁵⁶ такий осяйний, святошний вигляд, що його приймають за Вишню.

– Ні, Вишні тут немає. Вишня з Хвильовим, Любченком, Кулішем, Яновським приїде трохи пізніше з Артемівська.

Під'їжджають автомобілі.

З готелю рушаємо до Шевченківського театру.

Скільки знайомих облич! Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ... І як гігантська скеля серед бурхливого моря, над нами велетенська постать режисера Червонозаводського театру Василя Василька.

Обдивляємось театр.

Так, шевченківці добре підготувались до свята.

Їхня невеличка виставка свідчить, що тут працювали дбайливі руки.

А сонні обличчя керівників виставки Н. Ващенко і К. Капатського свідчать за кілька безсонних ночей; люди працювали здорово і вчасно закінчили устаткування виставки.

Тут – історія Шевченківського театру, вітрини українських книжок, українських фільмів і макети постав: «Інженер Мерц», «Собор Паризької Богоматері», «Мина Мазайло».

Далі галасливою, веселою юрбою сідаємо на перший номер і їдемо до крайового музею, до Яворницького⁵⁷. Максим Лебідь, як

⁵⁵ Полоцький Олександр Аркадійович (1886-1938) – український радянський діяч. Заступник народного комісара освіти УСРР (1928-1931).

⁵⁶ Лебідь Максим Максимович (1899-1938) – український письменник. Директор Будинку літератури імені Блакитного.

⁵⁷ Яворницький Дмитро Іванович (1855-1940) – видатний український історик, археолог, етнограф. Директор Дніпропетровського крайового історико-археологічного музею до 1933 року (з 1902-го, коли музей називався інакше).

дбайлива квочка, збирає курчат – держить нас укупі, не дає розбігатись.

У музеї, під дзюркотливий струмочок пояснень старого Яворницького, ми з головою поринаємо в сиву-сивезну старовину: ми в гостях у запорожців і гайдамаків, із темряви сивих віків дивляться на нас Настя Скоропадська і Максим Залізняк.

Увечері театр ломиться від натовпу.

Коли підноситься завіса, по спині пробігає легенький холодок: у президії біля шістдесяти чоловік.

Приїхала вже й друга група, тільки Вишня заховався в «червоному кутку» – п'є чай.

Відкриває урочистий вечір Полоцький.

Він говорить про те, як пролетаріат мусить опанувати українську культуру:

– Справа української пролетарської культури – справа самих трудящих. Цю роботу найперше мусять проводити наші профспілки через свої клуби. На жаль, цифри, що ми їх маємо, нас не задовольняють. У низових, наприклад, осередках, хоч і є п'ятдесят два відсотки активістів – українських робітників, але українською мовою там робота провадиться лише на дванадцять відсотків. Проте ми певні, що ніякі натиски ворогів не припинять будівництва нашої української пролетарської культури, національної формою, інтернаціональної змістом.

З усіх кінців Союзу з їхались представники робітничих, професійних, мистецьких організацій – вітати шевченківців.

Цілий альбом привітальних телеграм. Ці привітання від робітництва, від партійних організацій, від Червоної армії, від товаришів по роботі якнайкраще свідчать про те, що шевченків ці роблять велике й відповідальне діло.

Далі – неофіційна частина в клубі залізничників. Довжелезні білосніжні столи. На бенкеті – близько двохсот п'ятдесяти чоловік.

Пізно вночі вщухли розмови, гомін, святочне піднесення.

Другого дня частина письменників виступала перед робітництвом у величезному Палаці культури. В театрі відбувалася конференція МОПРУ і концерт.

Пізно вночі шевченківці показали гостям генеральну пробу п'єси «Мина Мазайло».

(«Червоний шлях», № 4, 1933).

Шкідники

Їх можна відшукати скрізь. Здебільшого несвідомо вони по дрібненькому шкодять нашому будівництву. Глянеш так на них збоку – начебто ні в чому й не винна людина: така дрібниця, що й говорити про неї не варто. А складіть загальну суму отих дрібничок і побачите, яке неймовірне гальмо натискує на наші колеса тільки через те, що люди не хочуть подумати, ставляться до своєї справи по-казенному, по-чиновницькому, як справжні бюрократи.

На світло денне їх!

Візьмемо блискучі шпилечки, наколемо на них цих жучків – і подивимось на них, хай їх бачать, хай про них чує ціла Україна.

Отже, сьогодні – про шкідників українізації.

Не будемо говорити про свідомих, упертих, переконаних шкідників.

З ними розмова коротка.

– Ви, товаришу, здається, про українізацію зовсім забули?

– Як то забув? Навпаки. Ось у мене в кишені посвідочка другої категорії.

– А чому ж ви пишете й розмовляєте російською мовою?

– Е, любчику! Доки сонце зійде, роса очі виїсть. Може, ще про цю українізацію забудуть.

Що робити з такими особами? Двадцять вісім мільйонів нашого народу розмовляють українською мовою, а купка русотяпів ще сподівається, що «про українізацію забудуть».

Що робити? Ясно, що робити: перше, друге, третє попередження – І: «Нам з вами не по дорозі, громадяни».

А ось несвідомі шкідники:

«Зацікавлені обличчя рахують, що при мінімумі встановленої освітленості наступне збільшення цього мінімуму тягне за собою дуже помітне, хоча й більш повільне, по мірі росту абсолютної величини освітленості, підвищення вироботки продукту».

Зрозуміли щось, товариші-слухачі? Ні? Ми також нічого не зрозуміли.

Яка тифозна курка тремтливою лапою надряпала ці рядки?

Який селянин зрозуміє таку мову? Чи можна обвинувачувати робітника, який, прочитавши отаке, каже: «Ми хочемо знати українську мову, але чому вона така важка, що навіть українці не розуміють деяких слів?»

Отак пишуть службовці, що надто формально розуміють українізацію. Як чорт ладану бояться живої української мови, вчать тільки граматичні правила – і «жарять» переклади за словником, перекручуючи на український кшталт російську мову. Це в той час, коли жива народна мова – найчистіше джерело, що живить своїми скарбами і письменників, і поетів, і просто культурних людей.

Гетьте ж з очей, казенщино, штучність, мовоглупство! Розмовляймо щодня українською мовою, читаймо наших найкращих письменників, не губімо зв'язок з живою розмовною українською мовою.

А ось несвідомі бюрократичні шкідники.

Кілька фактів: у Києві на Водоканалі імені Леніна з шестисот робітників половина українців.

«Українізація стінної газети з 5096 упала на 2096. Не чути більше про українознавство, не заохочують робітників висловлюватися на зборах українською мовою...»

На Головних трамвайних майстернях імені Домбаля робітники переважно українці.

«Майже всю культроботу провадять руською мовою. У клубній бібліотеці українських книжок як у бідного овечок, та й ті лежать без користі, бо нема кому сказати про них доброго слова. Пробувала якось культкомісія вчити робітників-українців їхньої рідної мови... Оголосила запис у гурток, та на цьому й захолола...»

Та й хто ж заохочуватиме робітників, коли секретар ЦК робкомгоспу⁵⁸ т. Ратманов пропонує:

– Писати протоколи РКК та інше не українською мовою, як перше, а російською...

– Чому?

– Щоб більше читали! – відповідає спритний секретар.

Ще один з багатьох фактів: на Центральній київській електричній станції половина робітників – українці.

⁵⁸ Робкомгосп – робітниче комунальне господарство.

«Дехто з робітників привчається вже й починає говорити українською мовою, але як піднімуть навкруги на сміх – зараз почервоніє і зніжковіє».

А що робиться по бібліотеках?

Робітники вимагають українських книжок.

– Українських немає, – відповідають бібліотекарі.

– Чому?

– А. де ж їх узяти?

Хіба не бачите, товариші, яку колосальну роботу провадить ДВУ, скільки українських книжок навкруги?!

А на київському заводі «Клепкий чавун» лише шість відсотків українських книжок, а читачів-українців, за свідченням самого бібліотекаря, тридцять відсотків!

Он в Одесі райком профспілки металістів припиняє працю українського гуртка тільки через те, що він коштує двадцять карбованців на місяць.

Мимоволі доводиться згадати й відновити старе, напівзабуте жорстоке й хльостке слово «саботаж».

І нещадно плямувати цим словом усіх тих головотяпів, хто свідомо чи навіть несвідомо, через власне глупство, забуває категоричні директиви влади про українізацію.

І хай зараз, як колись за часів боротьби на революційних фронтах, всі, на кого ляже це важке й ганебне слово, будуть для нас не друзями й співробітниками у великому будівництві, а язвами на тілі наших днів, які треба винищити, випалити розпеченим залізом.

(«Культробітник», № 11, 1928).

«Оргвисновки»

Коли звичайні ліки вже не допомагають, тоді лікарі вживають останнього заходу: вони роблять хірургічну операцію...

От, наприклад: «організаційні висновки», або просто «оргвисновки». Чули про такі ліки? Ні? Так послухайте!

Раніше було так:

– Слухайте, товаришу, може б ви українізувалися?

– Що таке? Як ви сказали? Українізуватися? А навіщо це? Кому то потрібно? Хто то видумав? Для кого українізуватися?

– А для того, хто оре та сіє. Двадцять вісім мільйонів їх в Україні – отих, що орють та сіють.

– Мгм... Дійсно!

– Ну, так як же, будете українізуватися?

– Добре! Ми подумаємо... Розміркуємо... Порадимося...

Через пів року.

– Ну як? Українізуєтесь?

– Ах, товаришу, у нас тут серйозна робота, а ви з дурницями лізете!

– Дурниці? А двадцять вісім мільйонів?

– Ми про це вже думали. Але ми не погоджуємось з мовою. То галицька мова. А ми визнаємо тільки шевченківську. Постановили поволі шевченкізуватись.

– Ну, добре! Спробуйте хоч шевченкізуватись!

Ще через пів року.

– Ну, як справи? Шевченкізувались?

– Ще. Незабаром почнемо. Чекаємо на «слухали – ухвалили».

– А директиви про українізацію читали?

– Як же, як же! Слухаємо й підкоряємось. Завтра почнемо...

Минуло ще пів року.

– Ну, як з українізацією, товариші?

– Вже! Шевченкізувались. «Минають дні, минають ночі, минає літо, шелестить...»

– Чекайте, чекайте, це не годиться.

– Як не годиться? «Садок вишневий коло хати...»

– Ні! На підставі розпорядження... даємо вам умовний термін...

–?!?

Ще пів року минуло.

– Ну як? Українізуетесь?

– Ого! Подивіться: підручники, словники, посвідчення...

«Після губних шелестівок п, м, в, б перед йотованими пишеться апостроф».

– Слабо!

Ще через пів року.

– Товариші! Роботу вашої установи досі не українізовано. На підставі і так далі... ми примушені вжити оргвисновків.

Тепер ви розумієте, що то є оргвисновки?

Ні, не розумієте? Так слухайте.

– Хочу взяти у вас в бібліотеці якусь українську книжку!

– Українських нема. Не держимо.

– Ой, горенько! Чому?!

– А. навіщо, коли в нас і російських книжок сила-силенна?

– А. робітники питають українські книжки?

– Та, звичайно, питають. Але де ж їх узяти, ті українські книжки?

– У ДВУ.

- Невже в ДВУ є українські книжки? От спасибі, що сказали!
Треба записати. А скажіть, будь ласка, що таке ДВУ?
– Державне видавництво України.
– От спасибі. Так ми той...

Ну, тепер ви розумієте, читачу, що таке «оргвисновки»?
Ще й досі не зрозуміли?
Тоді дозвольте пояснити!
Коли бездушна, безглуздо вперта, засмоктана бюрократично-
русотяпським багном людина свідомо, по-чиновницькому,
брутально відмовляється виконувати директиви влади й партії про
українізацію, – тоді їй, отій людині, ввічливо кажуть:
– Або працюй з нами, за нашими методами, або... або... катись,
товаришу!
Оце й є «оргвисновки».
Останній захід – хірургічна операція.

(«Культробітник», № 8, 1928).

Примітка упорядника

В оформленні обкладинки даної інтернетної публікації використано малюнок художника Бориса Фрідкина з журналу «Червоний перець», № 3, 1931 р.